

I. Manuel Komnenos'un İmparatorluk Tahtına Çıkmadan Önceki Hayatı (1118-1143)

The Life of Manuel I Comnenus before Ascending the Imperial Throne (1118-1143)

Hatice Aydın¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Hatice Aydın (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye.
E-posta: hatticeaydin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7313-5331

Başvuru/Submitted: 20.01.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
29.05.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
05.06.2023
Kabul/Accepted: 12.06.2023

Atıf/Citation: Aydın, Hatice, "I. Manuel Komnenos'un İmparatorluk Tahtına Çıkmadan Önceki Hayatı (1118-1143)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 39 (2022), s. 71-97
<https://doi.org/10.26650/gaad.1240163>

öz

1123 yıllık tarihi ile dünyanın en uzun ömürlü devleti Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu tarihinin 1081-1185 yılları arasındaki 104 yıllık zaman diliminde varlık gösteren Komnenos Hânedanı; Bizans tarihine damgasını vurmakla kalmamış, çevresindeki siyasî güç ve milletlerin tarihlerinin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Beklenmedik bir zamanda ve mekânda ayrıca olağanüstü koşullarda imparator ilân edilip yine zor şartlar altında imparatorluk tahtına oturan I. Manuel, 37 yıllık dönemi ile Komnenos Hânedanı'na mensup hükümdarlar içerisinde en uzun süre tahtta kalan imparator olmuştur. İmparator I. Manuel, özellikle dış politikada, döneminin çetin şartları karşısında geliştirdiği stratejiler ve izlediği politikaların yanı sıra yüksek enerjisiyle ve sergilediği performansla da dikkatleri üzerine çekmiştir. Mensup olduğu hânedanın diğer erkek üyeleri gibi iyi bir asker olarak yetişen Manuel, prenslik döneminde birçok yönüyle öne çıkmış ve sahip olduğu üstün meziyetleriyle kardeşleri yani İmparator II. İoannes'in oğulları arasında mütemeyyiz bir konumda olmuştur; özellikle savaş zamanlarındaki tehlikeler karşısında cesur ve soğukkanlı tutumunun yanı sıra dirayetli tasarruflarıyla sadece imparator babasının gözüne girmekle kalmamış, aynı zamanda imparatorluk ordusu içerisinde hatırı sayılır bir taraftar kitlesi oluşturmayı da başarmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayıdır ki Manuel Komnenos'un prenslik dönemi de dikkate şayandır. Bu çalışmada, İmparator I. Manuel Komnenos'un doğumundan imparatorluk tahtına çıkışına kadarki süreci kapsayan 25 yıllık hayatı, dönemin kaynakları ve modern çalışmalar ışığında ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, I. Manuel Komnenos, Komnenos Hânedanı, Árpád Hânedanı, İmparatorluk Tahtı, Veraset

ABSTRACT

The Komnenian Dynasty existed in the 104-year period between 1081-1185 AD within the history of the Byzantine Empire, the longest-lived state in the world with an 1123-year history. Not only did only this dynasty it leave its mark on the Byzantine history, it was also influential in shaping the histories of the political powers and nations around it. Manuel I was proclaimed emperor

under extraordinary conditions at an unexpected time and place and ascended to the imperial throne under difficult conditions to become the longest-reigning emperor among the rulers of the Komnenian Dynasty with his 37-year rule. Emperor Manuel I attracted attention with his high energy and performance, especially for his foreign policy, as well as for the strategies he developed and policies he followed in the face of the tough conditions of his reign. Manuel had been raised as a good soldier just like all the other male members of the dynasty he belonged to and came to the fore in many aspects during his reign, distinguishing himself among his brothers (i.e., the sons of Emperor John II Komnenos) through his superior virtues, especially when facing the dangers of wartime with his brave cool attitude and tenacity. He not only won the favor of his father the emperor but also succeeded in creating a considerable supportive group in the imperial army. Manuel I Komnenos was noteworthy for all these things. This study will discuss the 25-year span of Emperor Manuel I Komnenos' life from his birth to his ascension to the imperial throne, examining it in light of the sources of the period and modern research.

Keywords: Byzantine Empire, Manuel I Komnenos, Komnenian Dynasty, Árpád Dynasty, Imperial Throne, Succession

EXTENDED ABSTRACT

Emperor Manuel I Komnenos was born in the capital of the Byzantine Empire as a member of the famous Komnenian Dynasty, which ruled the Byzantine Empire for over a century in the 11th and 12th centuries, and the son of Emperor John II Komnenos who presided over the throne at that time. Manuel Komnenos was a member of a royal family not only from his father's side but also from his mother's, the Hungarian royal family of the Árpáds. Manuel was born in the Purple Room (*Porphyra*), which has an important place in the Byzantine palace tradition.

Members of the Komnenos family began to appear in sources during the reign of Emperor Basil I (976-1025). Five members of the Komnenos family had served in the empire, especially in the military field, and ascended to the imperial throne. Although Isaac I (1057-1059) was the first emperor of the Komnenos family to ascend to the throne of the Byzantine Empire, the Komnenian Dynasty had actually started with his nephew, Alexius I (1081-1118), who is also accepted as co-founder of the dynasty. Like other male members of his family, Manuel I Komnenos had been raised primarily as a good soldier and actively experienced the principality period, participating in wars alongside his father. His brave actions in these wars in particular differentiated him positively from his other brothers. This distinction would affect his father proclaiming him as emperor while his elder brother was still alive. While practically still a child, Prince Manuel began to join in expeditions alongside his father, John II. The first expedition Manuel participated in was the Neocaesarea Campaign his father conducted against the Danishmendids in the last days of 1139. During this war, Manuel attracted all the attention with his extraordinary courage in attacking the enemy army. After the battle was over, the emperor praised his son Manuel for his bravery in front of the army. However, after retreating to their tent, the father albeit light berated him for throwing himself at the enemy without his command. Manuel had probably participated in at least some of his father's previous

campaigns, but he was first recorded in the sources as a soldier of war with his remarkable actions during the Neocaesarea Campaign. After the end of the Neocaesarea campaign in 1139-1140, Emperor John would go on to have Manuel and his other sons with him in all his expeditions during the last years of his life and frequently asked their opinions about the strategies he would implement.

Emperor John II withdrew to Cilicia on April 1, 1143 after the disappointment in Antioch in his last campaign to the East toward the end of 1142. Emperor John II established his camp near Ayn Zarba in Cilicia and went hunting there that same day. He suffered a great misfortune while hunting, injuring his hand with one of the poisoned arrows in his bag while fighting with a wild boar. Returning to his tent toward evening, the emperor's wound began to swell, and by the next day had quickly given way to unbearable pain. The doctors' interventions did nothing to help, instead the situation worsened, and the swelling spread throughout his whole arm. Having lost all hope of recovery, the emperor pondered on who to appoint as emperor in his place. He ultimately decided on Manuel, one of his two surviving sons, as two of the emperor's other sons had recently died. Realizing that he was going to die, the emperor summoned his relatives, friends, commanders, nobles, and people of high rank and title to his tent and explained to them in detail his reasons for choosing his youngest son Manuel as his successor. He said that both of his sons were virtuous, physically healthy, and strong and had high nobility and deep wisdom. However, he thought his last-born son, Manuel, would manage the empire better, as his eldest son Isaac could sometimes make mistakes due to his impetuous nature. He stated Manuel to be docile, obedient, and readily accepting of what is useful, and these were his reasons for choosing Manuel to succeed him. He ordered his entourage to accept Manuel as the ruler blessed by God and as the elected emperor. The Byzantine soldiers and dignitaries who had gathered beside the dying emperor accepted his proposal and welcomed Manuel as emperor as if it were in accordance with the law of succession. A few days after these events, Emperor John II Komnenos died in Cilicia on April 8, 1143, and Manuel took his place on the throne.

1. Manuel Komnenos'un Doğumu ve *Porphyrogenetos* Unvanı

Manuel Komnenos, Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos (1118-1143) ve İmparatoriçe Irene (Piroska)'nin çocuğu olarak 28 Kasım 1118 tarihinde Konstantinopolis'te dünyaya gelmiştir. Dünyaya gelişi, yüzyıllardan beri imparatoriçelerin doğum yapmaları için tahsis edilen ve imparatorluk saray kültüründe önemli bir yeri olan Büyük Saray'ın meşhur Mor Oda'sında (*Porphyra*) gerçekleşmiştir. Nitekim bu odada doğan erkek çocuklar "*Mor Odada Doğan*" anlamına gelen *porphyrogenetos* (*porphyrogenitos*), kız çocukları ise yine aynı anlamı taşıyan *porphyrogeneta* (*porphyrogenita*) unvanını almışlardır. Babasının imparator oluşundan 3 ay 10 gün kadar bir süre sonra dünyaya gelen Manuel de doğar doğmaz *porphyrogenetos* unvanına, dolayısıyla da imparatorluk hakkına sahip olmuştur.¹

Manuel'in doğduğu Mor Oda'nın ve unvanı *porphyrogenetos*un tarihine kısaca bakıldığında; Bizans imparatorluk geleneklerinde önemli bir yeri bulunan dünyaca ünlü Mor Oda'nın tabanının ve duvarlarının daha önceki imparatorların Konstantinopolis'in yeni Roma olduğu iddiasına dayandırarak Roma'dan getirttikleri mor renkli mermerle kaplı olduğu, adını da işte bu mor mermerleri sebebiyle aldığı görülmektedir. Mor aynı zamanda Bizans'ın kutsal rengi olarak yüzyıllar boyu imparatorlara has bir renk olmuş, birçok imparatorluk alâmetinde kullanılmıştır. Mor Oda'nın kaynaklarda ilk anılışı İmparator VI. Konstantinos'un 771'deki doğumuna dâir verilen bilgi ile olmuştur. Odanın en detaylı tasviri ise I. Manuel Komnenos'un oğlu Aleksios'un 1169'da gerçekleşen doğumu ile ilgili tören ve kutlamaların anlatılarında görülmektedir.² Bahsedildiği üzere imparatorların Mor Oda'da doğmuş olan çocuklarına verilen *porphyrogenetos* unvanına bakıldığında ise bu kavramın VI. yüzyılda benzer şekilde var olduğu ancak soydan soya intikal eden bir unvan olma özelliğinin 846 yılından sonra meşrulaştığı, X. yüzyıla gelindiğinde ise kullanımının yaygın hale geldiği görülmektedir. Bunun en belirgin örneği İmparator VII. Konstantinos Porphyrogenetos'un (913-959), saray kutlamalarında bu lakapla tanımlanmış olmasıdır. Porphyrogenetos unvanının Komnenoslar zamanında kullanımı II. İoannes ile başlamıştır. Manuel zamanına gelindiğinde ise Komnenos Hânedanı'na mensup *porphyrogenetos* ve *porphyrogenetal*ların sayısının hayli arttığı görülmektedir.

1 İoannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historiası (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, s. 4 n. 2; John Kinnamos, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, çev. Charles M. Brand, New York: Columbia University Press, 1976, s. 245 n. 31; Anna Komnena, *The Alexiad of Anna Komnena*, çev. Edgar Robert Ashton Sewter, London: Penguin, 1969, s. 17, 196, 219; Anna Komnena, *The Alexiad*, çev. Elizabeth A. S. Dawes, Cambridge, 2000, s. 107; Paul Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, Cambridge University Press, 1993, s. 244, 434; Lynda Garland, *Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium (AD 527-1204)*, London-New York: Routledge, 1999, s. 86, 114, 203; Charles M. Brand, Alexander P. Kazhdan, Anthony Cutler, "Manuel I Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1289; Rosemary Morris, "Manuel I Komnenos (1118-1180)", *The Crusades*, haz. Alan V. Murray, C. II, Oxford, 2006, s. 796; Jonathan Harris, *Byzantium and the Crusades*, London, 2014, s. 14-15, 42; Michael McCormick, "Porphyrogenetos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. III, New York, 1991, s. 1701.

2 Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 196, 219 n. 5; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Dawes, s. 107, 120; Magdalino, *a.g.e.*, s. 243-244, 424, 244 n. 48; Harris, *a.g.e.*, s. 15.

Komnenos Hânedanı'nın ömrünü tamamlamasından sonra da istimal edilmesine devam edilen bu unvanın, Palaiologos Hânedanı (1259-1453) döneminde de kullanıldığı görülmektedir. Belirtmek gerekir ki Mor Oda'da doğmuş olma kavramı sadece doğuştan iktidar sahibi olmayı ifade etmiyordu; aynı zamanda imparator çocuklarını hânedana mensup diğer çocuklardan da ayrı tutuyor, farklı kılıyordu.³

2. Manuel Komnenos'un Mensup Olduğu Aile

a) Baba Tarafından Soyu

1143-1180 yılları arasında Bizans imparatorluk tahtında bulunan I. Manuel Komnenos, baba tarafından meşhur Komnenos Hânedanı'na mensuptur. Bizans aristokrasisinin ileri gelen aileleri arasında en şöhretlisi olan Komnenoslar XI. ve XII. yüzyıl Bizans tarihi kayıtlarının neredeyse her sayfasında yer almışlar, sadece Bizans İmparatorluğu tarihinde değil Dünya tarihinde de önemli bir yer tutmuşlardır. Dolayısıyla 100 yılı aşkın bir süreci kapsayan Komnenos Hânedanı dönemi; dünya tarihinin mühim bir devrini, özellikle de yeryüzünün en stratejik noktalarından Anadolu coğrafyasının çok yönlü şekillendiği dönemlerden birini, başka bir ifadeyle Anadolu'nun bugünkü hâlinin temellerinin atıldığı sürecin önemli bir kısmını temsil etmektedir.⁴

1081-1185 yılları arasında Bizans İmparatorluğu idâresini elinde tutan Komnenos Hânedanı'nın adı Grekçe kökenli olup *Hadrianople* (Edirne) yakınındaki Tunca Vadisi'nde küçük bir köy olan *Kommen*'den gelmektedir. Menşee bakımından ise Trakyalı *Ulahlardan*⁵ oldukları düşünülmektedir. Kaynaklarda Komnenos ailesinin adı ilk kez II. Basileios (976-1025) devrinde zikredilmiştir. XI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise bugünkü Kastamonu ilinin bulunduğu topraklarda geniş arazilere sahip oldukları görülen Komnenoslar, yine mezkûr tarihlerde Anadolu'daki askerî aristokrasinin temsilcisi olmuşlardır.⁶

3 Magdalino, *a.g.e.*, s. 226, 424; McCormick, "*Porphrogennetos...*", s. 1701.

4 Ferdinand Chalandon, "The Earlier Comneni: Isaac I (1057-1059), Alexius I (1081-1118)", *The Cambridge Medieval History (The Eastern Roman Empire: 717-1453)*, haz. J. R. Tanner, C. W. Previté Orton, Z. N. Brooke, C. IV, Cambridge, 1923, s. 318.

5 Varlıkları Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerine kadar uzanan eski bir Balkan halkı olan Ulahlar *Eflak* adı ile de bilinmektedir. Ayrıca Frenklerin *Koça-Valak*, Slavların da *Valah* ismi ile ifade ettikleri Ulahların kendilerine verdikleri ad ise *Aroman*'dir. Romalıların hâkimiyeti altında Latinleşen Ulahlar VI. ve VII. yüzyıllarda Slav istilâlarına karşı direnmişlerdir. Yüzyıllar sonra Osmanlılarla tanışan Ulahların bir kısmının XVII. yüzyılda Müslüman olduğu görülmektedir. Bkz.: Fahameddin Başar, "Niğbolu Meydan Muhârebesi ve Haçlı Seferleri Tarihindeki Yeri", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhü Semineri Bildirileri (26-27 Mayıs 1997)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s. 118; Machiel Kiel, "Gevgili", *DİA*, C. I, s. 475; Mucize Ünlü, "Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 7 (Güz-2009), s. 10 vd.

6 Konstantinos Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronografyası*, çev. Işın Demirkent, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 198 n. 238; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 30; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 36, 36 n. 11; Chalandon, "*The Earlier Comneni...*", s. 318; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu. Yayınları, 2017, s. 316; Alexander P. Kazhdan, "Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1143; Alexander A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire: 324-1453*, C. II, Madison: The University of Wisconsin Press, 1952, s. 375; Jean Claude Cheynet, "Basil II and Asia Minor (VIII)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 19, 19 n. 85.

Komnenos ailesinin bilinen ilk üyesi, 955-960 yılları arasında bir tarihte doğduğu düşünülen Manuel⁷ Erotikos Komnenos'tur. Manuel Erotikos'un annesi *Maria Erotika*'ya dâir bilinenler dışında, aileyle ilgili daha erken tarihlere ait herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Kaynaklarda Manuel Erotikos'un annesinin, dönemin tanınmış soylularından Erotikos ailesine mensup olduğu rivayet edilmektedir; kuvvetle muhtemel, anne tarafının soyluluk ve şöhret bakımından daha baskın olmasına bağlı olarak Erotikos soyadı ile tanınmıştır.⁸ Manuel Erotikos'un babası hakkında ise kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte bazı kabul edilebilir varsayımlar ileri sürülmüştür. Bu iddialara göre Manuel'in babasının adı muhtemelen Isaakios idi; şöyle ki I. Ioannes Çimiskes'in (969-976) imparatorluğunun ilk yıllarındaki Bulgaristan istilâsı sırasında veya bundan kısa bir süre sonra Makedonya'da *strategos* (askerî vali) olarak görev yapan Isaakios adlı şahsiyetin Manuel Erotikos'un babası olma ihtimali kuvvetlidir. Keza Manuel Erotikos çocuklarının ilkinde Isaakios adını vermiştir. Bu isim sonraki yıllarda Komnenos ailesinde görülen en yaygın isimlerden biri olmuştur.⁹ Komnenos ailesinin bilinen ilk üyesi Manuel Erotikos Komnenos, İmparator II. Basileios'a bağlı cesur ve erdemli bir asker olarak tanınmış, *Prefectus*¹⁰ ve Doğu'nun *strategos autokratoru* (başkumandan) görevleriyle imparatorluğa önemli hizmetlerde bulunmuştur. 978 yılında İmparator II. Basileios tarafından isyancılara karşı *Nicaea* (İzmit) savunması için görevlendirilen Manuel Erotikos, bu savunmada gösterdiği yüksek performans ve üstün başarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu önemli hadise ile itibarını artırıp kendisine ve ailesine şerefli bir ün kazandıran Manuel, aynı zamanda dönemin kaynaklarında da kahraman olarak anılmaya başlamıştır. Böylelikle, babasına ait olan ancak annesinin soyadının yanında sönük kalan Komnenos adı için de şöhret yolu açılmıştır. II. Basileios, Manuel Erotikos'u bu büyük galibiyetinden dolayı *Paphlagonia* (Paflagonya) bölgesinde bulunan geniş bir arazi ile ödüllendirmiştir. Bugünkü Kastamonu¹¹ ili topraklarına denk düşen bu arazide *Castra Comneni* (Komnenos Kalesi) adlı

7 *Mikhail* olarak da bilinmektedir. Adının *Manuel* mi *Mikhail* mi olduğuna dâir bilgi için bkz.: Bryennios, *a.g.e.*, s. 30, 30 n. 1; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 335 n. 2; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Dawes, s. 192; Psellos, *a.g.e.*, s. 198 n. 238; John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History (811-1057)*, çev. John Wortley, Cambridge, 2010, s. 306, 307, 350 n. 7; Leon Diakonos, *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, çev. Alice Mary Talbot, Denis F. Sullivan, Washington: Dumbarton Oaks, 2005, s. 130 n. 26.

8 Anne tarafına ait soyadının daha saygın ve şöhrətli olması durumunda öncelikli olarak kullanılması Bizans tarihi kayıtlarında bazen görülmektedir. Örneğin Türk asıllı meşhur Bizanslı kumandan Ioannes Aksukhos'un en büyük oğlu Aleksios'un oğlu olan "*Şişman*" lakaplı Ioannes Komnenos Aksukhos'un annesi, II. Ioannes'in en büyük oğlu Aleksios Komnenos'un kızı Maria Komnena idi. Bu yüzden Aksukhos'un torunu olan bu şahsiyetin isim sıralaması "*Ioannes Komnenos Aksukhos*" şeklinde kayıtlara geçmiştir. Bkz.: Işın Demirkent, "Komnenos Hânedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 60.

9 Bryennios, *a.g.e.*, s. 30; Skylitzes, *a.g.e.*, s. 306; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 335 n. 2; Jean Claude Cheynet, "The Byzantine Aristocracy: 8th-13th Centuries (I)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 6, 6-7 n. 17; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008, s. 43; Cheynet, "*Basil II (VIII)...*", s. 19; Kazhdan, "*Komnenos...*", s. 1143.

10 *Prefectus*, Bizans'ta valilere verilen iki unvandan biridir; diğeri ise, *Eparkhos*'tur. Bkz.: Işın Demirkent, "12. Yüzyıla Kadar Bizans'da 'Loncalar'", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 164, 165, 165 n. 20.

11 Paflagonya bölgesindeki bu yerin adı ilk başlarda *Castra Comnenon* ve *Castamon* adlarına sahip olup, günümüze kadar değişimlere uğrayarak "*Kastamonu*" şeklini almıştır. Bkz.: Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, çev. Ahmet Cevat Eren, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 54; Runciman, *a.g.e.*, C. I, s. 43.

büyük bir kale ve malikâne inşa ettiren ve burada hânedanın temellerini atan Manuel Erotikos, bu hadiselerle birlikte kendi kimliğini dolayısıyla da Komnenos ailesini oluşturmaya ve aynı zamanda Komnenos soyadı ile de anılmaya başlamıştır. Manuel Erotikos Komnenos yine bu dönemde imparatorluk ordusunda çeşitli görevler üstlenmiş ve imparatorluğa önemli hizmetlerde bulunmuştur.¹²

Manuel Erotikos Komnenos, büyüğü Isaakios¹³ (doğum: 1007), küçüğü ise Ioannes¹⁴ adlarındaki oğulları henüz çocuk yaşta iken 1020 yılında aniden hayata veda etmiştir. Ölümünün yakın olduğunu hissettiğinde ise zaten annelerini de çok erken kaybetmiş olan çocuklarını İmparator II. Basileios'a emanet etmişti. İmparator, büyük sevgi ve şefkat gösterdiği Isaakios ve Ioannes'in eğitimleri ile yakından ilgilenip özellikle savaş sanatını çok iyi öğrenmelerini istemiş ve askerî eğitimlerini bizzat takip etmiştir. Böylece Isaakios ve Ioannes Komnenos kardeşler mükemmel bir askerî eğitim görmüşlerdir. Eğitimlerini tamamlamalarının ardından imparatorun özel muhafız birliğine katılan Isaakios ve Ioannes, bundan sonra hızlı bir yükselişe geçmişler ve orduda çeşitli yüksek rütbelere sahip olmuşlardır. Bu arada Isaakios Komnenos (I), Bulgar Çarı Samuel'in (997-1014) torunu Çar Ivan Vladislav'ın (1015-1018) kızı Katherina ile evlenirken;¹⁵ kardeşi Ioannes de imparatorluğun İtalya bölgesi başkumandanı Aleksios (Kharon) Dalassenos'un kızı Anna Dalassena ile evlenmiştir. İmparator I. Isaakios tarafından temelleri atılan Komnenos Hânedanı işte bu Ioannes ve Anna'nın çocukları ile teşekkül etmiştir; ailenin Manuel (*protostrator*), Isaakios (*sebastokrator*), Aleksios (I), Adrianos ve Nikephoros adlarında beş erkek; Maria, Eudokia ve Theodora adlarında da üç kız olmak üzere sekiz çocukları olmuştur.¹⁶

- 12 Bryennios, *a.g.e.*, s. 30; Skylitzes, *a.g.e.*, s. 306; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 335 n. 2; Leon Diakonos, *a.g.e.*, s. 130 n. 26; Jean Claude Cheynet, "Aristocracy and Inheritance: 11th-13th Centuries (IV)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 28; Cheynet, "The Byzantine Aristocracy (I)...", s. 6; Vasiliev, *History of the Byzantine*, C. II, s. 375; Paul Stephenson, *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, Cambridge University Press, 2003, s. 87; Kazhdan, "Komnenos...", s. 1143; Franz Taeschner, "Anadolu", *The Encyclopaedia od Islam*, C. I, Leiden: Brill, 1986, s. 467; Runciman, *a.g.e.*, C. I, s. 43.
- 13 1057-1059 yılları arasında Bizans imparatorluk tahtında kalan ve Komnenos Hânedanı'nın temellerini atan I. Isaakios Komnenos.
- 14 Gelecekteki Bizans imparatorlarından I. Aleksios'un babası olacaktır. Ağabeyi Isaakios 1057 yılında imparator olduğunda kendisine, dönemin en yüksek soyluluk unvanı olan ve sadece imparator ailesine mensup erkeklere verilen *kouropalates* unvanını vererek onu *megalos domestikos* olarak atayacaktır. Bkz.: Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 110; Bryennios, *a.g.e.*, s. 32, 32 n. 6.
- 15 Isaakios Komnenos ve Bulgar eşi Katherina'nın 1030 yılından önceki bir tarihte gerçekleşen evliliklerinden, genç yaşta hayata veda eden Manuel adında bir oğulları ve 1050'li yılların sonlarında rahibe olan bir kızları vardı. Bkz.: Psellos, *a.g.e.*, s. 198 n. 238; Cheynet, "Aristocracy and Inheritance (IV)...", s. 29.
- 16 Bryennios, *a.g.e.*, s. 30, s. 30 n. 1, s. 31-32, s. 31 n. 3; Psellos, *a.g.e.*, s. 198 n. 238; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 335 n. 2; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Dawes, s. 192; Skylitzes, *a.g.e.*, s. 447 n. 4; Chalandon, "The Earlier Comneni...", s. 318; Michael Angold, *The Byzantine Empire (1025-1204): A Political History*, London-New York, 1997, s. 115; Cheynet, "Basil II (VIII)...", s. 19; Cheynet, "Aristocracy and Inheritance (IV)...", s. 28, 29; Kazhdan, "Komnenos...", s. 1143; Charles M. Brand, Anthony Cutler, "Isaac I Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1011; Elena Koytcheva, "The Forefather of the Komnenian Dynast: His Name and Career", *Das Mittelalterliche Bulgarien: Byzanz und Europa*, haz. Andreas Schwarcz, Peter Soustal, Antoaneta Tcholakova, Wien-Berlin: LIT Verlag, 2014, s. 90; Vasiliev, *History of the Byzantine*, C. II, s. 375.

Komnenos ailesinin bilinen ikinci üyesi ise Nikephoros Erotikos'tur. Nikephoros'un Manuel Erotikos ile akrabalık derecesi tam net olmasa da onun birkaç yaş küçük kardeşi veya kuzeni olduğu tahmin edilmektedir.¹⁷ Bununla beraber Nikephoros ve Manuel'in kuzenden ziyade kardeş olmaları daha muhtemel görünmektedir. Çünkü bilindiği üzere Manuel; *Erotikos* adını anne tarafından, *Komnenos* adını da baba tarafından almıştır ve bu iki soyadı Nikephoros için de kullanılmıştır. Bu durumda onların anne-baba bir kardeş oldukları çok daha mümkün görünmektedir. Kuzen olmaları durumunda ise aynı anda hem teyze hem de amca çocukları olmaları gerekmektedir. Nikephoros Erotikos Komnenos; Bizanslı aristokrat zümreden cesur, erdemli ve enerjik bir asker olarak tanımlanmaktadır. İmparatorluğa uzun yıllar hizmette bulunan Nikephoros'a dâir ilk malumat, 969 yılında İmparator II. Nikephoros Phokas (963-969) tarafından Bulgarlara elçi olarak gönderildiği bilgisidir.¹⁸ Ancak ona şöhret kazandıran olay, II. Basileios döneminin son yıllarında Vaspurakan'da oluşan kötü idâreyi ve gidişatı düzeltilmesi için kendisine verilen görevde gösterdiği üstün başarıdır. II. Basileios döneminde *protospatharios* unvanı ile Vaspurakan bölgesinin askerî valisi olarak görev yapmaya başlayan Nikephoros, bu dönemde bölgeye komşu halkları imparatorluğa boyun eğdirmiştir; zira bölgenin bir önceki valisi Basileios Argyros görevinde başarısız olması nedeniyle azledilmiş ve yerine Nikephoros Erotikos getirilmişti. Nikephoros'un Vaspurakan'daki görevi İmparator VIII. Konstantinos (1025-1028) döneminde de devam etmiştir. Fakat kendisini erdem ve başarılarından dolayı kıskanan kişilerin kurdukları komplo neticesinde ihanetle suçlanmış ve imparator tarafından önce görevinden alınmış, sonra da başkent Konstantinopolis'e çağırılarak gözleri kör edilmiştir (1026). Bu yaşananlardan sonra çok geçmeden hayata veda eden Nikephoros'un herhangi bir evliliği veya evladı olup olmadığına dâir herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır. Netice itibarıyla Manuel Erotikos Komnenos'un soyu yüzyıllar boyu varlığını sürdürürken, imparatorluğa hizmette üstün başarılar göstermesine karşılık büyük talihsizlikler yaşayan Nikephoros Erotikos Komnenos ne yazık ki bu şansa sahip olamamış, ölümüyle birlikte adı da sanı da yok olup gitmiştir.¹⁹

Görüldüğü üzere Komnenos ailesine mensup kişiler II. Basileios zamanında kaynaklarda belirmeye başlamıştır. Ancak ailenin Komnenos adı ile tanınması daha sonra olmuştur. Zaman içerisinde geniş çaplı itibar ve şöhret kazanacak olan aile, Erotikos adını terk ederek sadece Komnenos adı ile anılmaya başlayacaktır. İmparatorlukta özellikle askeri sahada önemli hizmetlerde bulunan Komnenos ailesine mensup beş kişi imparatorluk tahtına kadar yükselecektir.

17 Skylitzes, *a.g.e.*, s. 336, 336 n. 214, 350 n. 7; Leon Diakonos, *a.g.e.*, s. 130.

18 Nikephoros Erotikos Komnenos ve *Euchaita* (şimdiki Avkat) Piskoposu Philotheos'tan meydana gelen iki kişilik elçilik heyeti 969 yılında imparator tarafından Bulgarlara gönderilmişti; ancak bunun 968 yılında olabileceğine dâir bilgiler de bulunmaktadır. Bkz.: Skylitzes, *a.g.e.*, s. 306 n. 42; Leon Diakonos, *a.g.e.*, s. 130, 131 n. 27, 95 n. 43.

19 Leon Diakonos, *a.g.e.*, s. 130, 130 n. 26; Skylitzes, *a.g.e.*, s. 336, 349, 349 n. 2, 350, 350 n. 7; Cheynet, "*Basil II (VIII)...*", s. 19, 31; Stephenson, *The Legend of Basil*, s. 87.

Bizans İmparatorluğu tahtına çıkan Komnenos ailesine mensup ilk imparator I. Isaakios (1057-1059) olmakla birlikte Komnenos Hânedanı onun yeğeni I. Aleksios Komnenos (1081-1118) ile başlatılmakta, yine hânedanın kurucusu olarak da I. Aleksios kabul edilmektedir. I. Isaakios Komnenos, imparatorluğun tecrübe ettiği ilk askerî darbe ile imparator olmasına da bağlı olsa gerek tahta geçtikten sonra sivil cepheye karşı yeterli varlık gösterememiş ve baskılara ancak iki yıl dayanabilmiş, hatta tahtı bırakırken kendi ailesinden bir halef tayin etmede de başarılı olamamıştır.²⁰ Muhtemelen bu sebeplerden dolayı hânedanın kurucusu sıfatı I. Isaakios Komnenos'a lââyık görülmemiş; bu paye, onun hâkimiyetinden 22 yıl sonra yine bir askerî darbe ile imparatorluk tahtına çıkan ve aile üyelerine imparatorluk tahtında 100 yıl boyunca kesintisiz hâkimiyet sağlayacak sistemi geliştiren yeğeni I. Aleksios Komnenos'a lââyık görülmüştür.

Komnenos Hânedanı'nda I. Aleksios Komnenos'tan sonra oğlu II. Ioannes Komnenos imparator olup onun halefi I. Manuel de babasından devraldığı hükümdarlığı oğlu II. Aleksios'a (1180-1183) teslim etmiştir. Hânedana mensup son imparator ise İmparator II. Ioannes'in kardeşi *sebastokrator*²¹ unvanlı Isaakios'un oğlu, dolayısıyla Manuel'in de kuzeni olan I. Andronikos Komnenos (1183-1185) olmuştur.²² I. Andronikos'un ölümü ile Komnenos imparatorları silsilesinin sonu gelmiştir. Ancak I. Aleksios Komnenos'un torunları Trabzon'da 1161 yılına kadar Bizans dünyasını idâre etmeye devam etmişlerdir.²³ Hatta o dönem halk arasında Trabzon Rum İmparatorluğu *Büyük Komnenoslar (Komnenler)* ve *Trabzon Komnenleri* adları ile de anılmıştır.²⁴

20 İlk Komnenos imparatoru I. Isaakios'un tahta geçme, tahttan feragat etme süreci ve ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz.: Psellos, *a.g.e.*, s. 197-241; Skylitzes, *a.g.e.*, s. 451; Chalandon, *"The Earlier Comneni..."*, s. 320-324; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 314 vd.; Brand ve Cutler, *"Isaac I..."*, s. 1011-1012; Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel, C. I, Ankara, 1943, s. 444-445.

21 *Sebastokrator*, İmparator I. Aleksios Komnenos'un bizzat ihdas etmiş olduğu bir unvandır. I. Aleksios'un tahta geçmesiyle başlayan yeni yönetimde rütbelere belirlenirken, imparatorun kız kardeşi Eudokia'nın eşi Nikephoros Melissenos'a kendisine söz verildiği üzere *caesar/kaisar* unvanı verilmişti. Bununla beraber imparator ağabeyi Isaakios'u *caesar*'dan daha yüksek bir rütbe ile onurlandırmak istemiş, ancak imparatorluk ve *caesar* rütbeleri arasında bir rütbe bulunmadığından bu duruma çözüm olarak *sebastos* ve *autokrator* rütbelerini birleştirerek yeni bir rütbe yani *sebastokrator*'u icat etmişti. Bu unvanı kardeşi Isakios'a veren I. Aleksios böylece onu imparatorun sonradan gelen en önemli şahsiyet haline getirmişti. Böylelikle imparatorun sonradan gelen en yüksek mevki olan *caesar* unvanının yerini *sebastokrator* almış, *caesar* ise üçüncü sıraya gerilemiştir. Komnenoslar döneminde sadece imparatorun oğullarına ve kardeşlerine verilmiş olan *sebastokrator*'un tanımlayıcı rengi "mavi" olup, hanımlarına da *sebastokratorissa* denilmiştir. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 224; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 111-112, 92 n. 24; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Dawes, s. 56; Magdalino, *a.g.e.*, s. 181.

22 Bryennios, *a.g.e.*, s. 33-34 vd.; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 329 vd.; Vasiliev, *History of the Byzantine*, C. II, s. 375-377; Alexander P. Kazhdan ve Charles M. Brand, "Komnenian Dynasty", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1143.

23 Magdalino, *a.g.e.*, s. 180; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 152, 158; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, haz. Refet Yınanç, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 17, 29.

24 Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul, 1980, s. 100; Ali Sevim ve Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 173, 182; Vasiliev, *History of the Byzantine*, C. II, s. 377.

Sadece Bizans İmparatorluğu değil dünya tarihinde de önemli bir yere sahip bulunan Komnenosların yükselişi, aile üyelerinin yüksek askerî kabiliyete sahip olmalarının yanında, nüfuzlu ailelerle sîhrî bağlar kurarak güçlerine güç katmalarından mütevellit gelişen bir gerçek idi. Ailenin, evlilik yoluyla itibarlı ailelerle yakın ilişki kurarak onların güçlerinden istifade etme durumları Manuel Erotikos Komnenos'un babası İsaakios'un evliliğine kadar uzanmaktadır. Zira hânedanın bilinen ilk üyesi Manuel, anlatıldığı üzere, uzun bir süre babası İsaakios'un ailesi olan Komnenoslardan daha şöhretli ve soylu bir aileye mensup annesinin soyadı Erotikos adı ile anılmıştır. Komnenoslar zaman içerisinde Dalassenoslar (Dalassenoi) ve Dukaslar (Doukai) gibi Bizanslı aristokrat ailelerin yanı sıra, Bulgar ve Gürcü hükümdar aileleri ile de evlilik yoluyla bağ kurarak yakınlaşmışlardır. Genellikle siyasî evlilikler gerçekleştiren Komnenos imparatorlarından II. İoannes, I. Manuel ve I. Andronikos'un evlilikleri ise Batılı soylu kadınlarla olmuştur.²⁵ Netice itibarıyla Komnenosların başarısının arkasında yatan sebeplerden biri de evliliklerle kurulan ittifaklardır; ancak, özellikle de XI. yüzyıldaki ittifakların askerî yetenek olmaksızın başarıya ulaşması ihtimali zayıf görünmektedir.²⁶

b) Manuel Komnenos'un Anne Tarafından Soyu

Manuel Komnenos'un anne tarafından soyuna bakıldığında da baba tarafında olduğu gibi yine bir hükümdar ailesiyle, bir hânedanla karşılaşmaktadır; Manuel'in annesi Piroska (Irene),²⁷ Macaristan'ın kurucusu olan Türk kökenli Árpád Hânedanı'na²⁸ mensup Macaristan Kralı Aziz I. László'nun (1077-1095)²⁹ biricik evlâdı idi.³⁰

Manuel'in annesi Piroska ile İoannes Komnenos'un evliliği, İmparator I. Aleksios Komnenos tarafından planlanıp hayata geçirilmiş siyasî bir evlilik olup, nedeni ise Norman lider Bohemund'un imparatorluğa karşı yönelttiği saldırgan tutumuna karşı Macar ittifakına duyulan ihtiyaç idi. Bu yönde olağanüstü bir diplomasi geliştiren Aleksios elçilerini Macaristan'a göndermiş, Bizans tahtının varisi oğlu İoannes ile Macar Kralı'nın kızı Piroska arasında gerçekleşecek evliliğe dâir bir anlaşma ile Macaristan'la müttefik olmuştur. Çünkü Bohemund'un kuzeni Roger, Macarlar'la evlilik yoluyla bir ittifak tesis etmişti. Bohemund'un da aynı şekilde Macar kralıyla anlaşma sağlayabileceğinden endişelenen Aleksios, oğlu İoannes'le nişanlanan Piroska'nın 1105 yılı baharı

25 Kazhdan, "Komnenos...", s. 1143.

26 Hill, *a.g.e.*, s. 71.

27 Macar prensesi Piroska, Irene adını 1105 yılında Bizans'a geldikten sonra almıştır. Bkz.: Magdalino, *a.g.e.*, s. 29-30, 204-205; John Julius Norwich, *Bizans (Gerileme ve Çöküş Dönemi: 1082-1453)*, C. III, çev. Selen Hırçın Riegel, İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2013, s. 82.

28 Árpád Hânedanı hakkında detaylı bilgi için bkz.: Ferenc Eckhart, *Macaristan Tarihi*, çev. İbrahim Kafesoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 1-78; Ayrıca bkz.: Alexander P. Kazhdan ve János M. Bak, "Árpáds", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. I, New York, 1991, s. 185.

29 İngilizce literatürde *Ladislav*, *Ladislaus* *Lazaro* şeklinde geçmektedir.

30 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 17, 225; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 4 n. 1; Magdalino, *a.g.e.*, s. 80; Andrew B. Urbansky, *Byzantium and the Danube Frontier*, New York, 1968, s. 53; Eckhart, *a.g.e.*, s. 2 vd., 39, 267; Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, London, 2009, s. 142; Paul Magdalino, "The Empire of the Komnenoi (1118-1204)", *The Cambridge History of the Byzantine Empire (c. 500-1492)*, haz. Jonathan Shepard, Cambridge University Press, 2008, s. 631.

başlarında başkent Konstantinopolis'e getirilmesiyle, Macar kralının yeni müttefiki Bizans'a sadık kalmasını sağlayacak değerli bir rehine elde etmiştir. Bu şekilde oluşan Bizans-Macar ittifakı özellikle de Kuzey Balkanlar'daki güç dengelerini bütünüyle değiştirecekti.³¹

Ioannes Komnenos ile Piroška'nın 1105 yılında gerçekleşen evliliği, her ne kadar siyasî olsa da Piroška'nın ölümüne kadar süren 30 yıllık mutlu bir evlilik olmuştur. Evlendikten sonra Irene adını alan Piroška, 1106 yılında dünyaya gelen Aleksios ve Maria adlarında biri kız biri erkek ikiz çocuklarının ardından en küçükleri Manuel olan Andronikos, Anna, Isaakios, Theodora ve Eudokia adlarında üçü kız üçü erkek olmak üzere 6 çocuk daha dünyaya getirmiştir. Bununla birlikte İmparatoriçe Irene, mütevazı hayat tarzıyla dikkat çekmiş; imparatorlukta sahip olduğu geniş imkânlarla rağmen aşırı lüksten hep kaçınmış, hayatı boyunca zamanının büyük bir kısmını muhtaç insanlara yardım ederek geçirmiştir. Dini bütün yönü ile de dikkat çeken Irene, muhteşem bir bina olan *Pantokrator* Manastırını³² inşa ettirerek ardında önemli bir eser bırakmıştır.³³

31 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 17; Magdalino, *a.g.e.*, s. 29-30; Stephenson, *a.g.e.*, s. 180-181, 199; Carlile Aylmer Macartney, *Hungary: A Short History*, Edinburgh, 1962, s. 22. İmparator I. Aleksios Komnenos'un gayretleri neticesinde prens Ioannes Komnenos ile Macar prensesi Piroška'nın evliliği sayesinde kurulan Bizans-Macar ittifakı uzun yıllar devam etmiştir. Ancak 1125'te Macar kralı I. Géza (1074-1077)'nin oğlu olan kaçak Macar prens Álmos'un İmparator II. Ioannes tarafından İstanbul'da misafir edilmesi üzerine bu ittifak bozulmuş ve taraflar arasında savaş patlak vermiştir. 1128 yılında Belgrad ve Braniçev'o'yu tahrip eden Macarlar, imparatorluk kuvvetleri karşısında varlık gösteremeyerek geri çekilmişler ve barış antlaşması imzalamak zorunda kalmışlardır. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 17, 225, 235 n. 9; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 9, 9 n. 17; Nicetas Choniates, *Historia*, çev. Harry J. Magoulias, *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, Detroit: Wayne State University Press, 1984, s. 11, 12; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 11-12; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 349-350; Magdalino, *"The Empire of the Komnenoi..."*, s. 631; Maximilian Lau, "Piroška-Eirene, the First Western Empress in Byzantium: Power and Perception", *Piroška and the Pantokrator, Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople*, haz. Marianne Sághy, Budapest, 2018, s. 143.

32 Bugünkü adı ile Zeyrek Kilise Camii. Günümüzde İstanbul'un Fatih ilçe sınırları içerisinde Haliç'e hâkim bir tepenin (şehirin dördüncü tepesi) üstünde geniş bir arazinin üzerinde kurulmuş olan Pantokrator Manastırı. Birbirine paralel ve bitişik üç kiliseden meydana gelen büyük bir yapıdır. Manastırın yapımını başlatan İmparatoriçe Irene (Piroška), sadece *Hristos Pantokrator* adlı kilisenin yapımı tamamlandığında hayata veda etmiş, bu yüzden binanın geriye kalan kısmı kocası İmparator II. Ioannes Komnenos (1118-1143) tarafından tamamlanmıştır. 1124 yılı dolayında inşa edilmeye başlanan manastırın, 1136 yılı Ekim ayında İmparator II. Ioannes tarafından yazdırılan ve kuruluş ilkelerini belirten, *typonikon* denilen bir çeşit vakfiyesi mevcuttur. Komnenos ailesinden II. Ioannes ve eşi Irene (Piroška), I. Manuel Komnenos ve eşi Bertha von Sulzbach buraya defnedilmişlerdir; Palaiologos Hânedanı'ndan iki imparatorun, II. Manuel (1391-1425) ve VIII. Ioannes'in (1425-1448) mezarları da burada bulunmaktadır. Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından medrese haline getirilen manastır, İstanbul'un Osmanlı dönemine ait ilk eğitim kurumu olmuştur. Medresenin müderrislerinden "Zeyrek" lakaplı Molla Mehmet Efendi, yapının Osmanlı dönemine ait adının kaynağıdır. Binanın medrese işlevi ile birlikte cami halinde de kullanıldığı Fatih Vakfiyelerinde açıkça ifade edilmiştir. Bkz.: Hayri Fehmi Yılmaz, "Zeyrek Kilise Camii", *DİA*, C. XLIV, s. 377-378; Alice Mary Talbot, Anthony Cutler, "Pantokrator Monastery in Constantinople", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. III, New York, 1991, s. 1574; Nancy Sevcenko, "The Tomb of Manuel I Komnenos, Again", *On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Dünyasında Değişim (Birinci Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 25-28 Haziran 2007, İstanbul)*, haz. Ayla Ödekan, Engin Akyürek, Nevra Necipoğlu, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları, 2010, s. 609-610; Magdalino, *"The Empire of the Komnenoi..."*, s. 634; Elizabeth Jeffreys, "The Sebastokratorissa Irene as Patron", *Female Founders in Byzantium and Beyond*, haz. Lioba Theis, Margaret Mullett, Michael Grünbart, Köln, 2014, s. 179, 192, 179 n. 17.

33 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 9, 4 n. 1; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 17; Magdalino, *a.g.e.*, s. 204; Alex Rodriguez Suarez, "The Life and Reign of John II Komnenos (1087-1143): A Chronology", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. XIX.

3. Manuel Komnenos'un Prenslik Döneminde Katıldığı Savaşlar

Babası II. İoannes Komnenos'un imparator olduğu yıl olan 1118'de dünyaya gelen Manuel'in prenslik yılları; doğumundan, imparatorluk tahtına sahip olduğu 1143 yılına kadar geçen 25 yıllık süreci kapsamakta ve aynı zamanda babasının imparatorluk dönemine de tekabül etmektedir. İmparator II. İoannes 1122 yılında en büyük oğlu Aleksios'u kendisine halef tayin ederken diğer üç oğlu Andronikos, İsaakios ve Manuel'i de *sebastokrator* unvanı ile onurlandırmıştı. İmparatorluk tahtına çıkacağı 1143 yılına kadar bu unvanı kullanan Manuel, ağabeyleri gibi mükemmel bir eğitim görürken, yine mensup olduğu hânedanın diğer erkek üyeleri gibi öncelikle iyi bir asker olarak yetişmiş, neredeyse çocuk denecek yaşlarda babasının yanında seferlere katılmaya başlamıştır. Onun katıldığı kesin olarak bilinen ilk sefer II. İoannes'in 1139 yılının Aralık ayı sonlarında Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Malatya ve civarlarında hüküm süren Türkmen hânedanı Dânişmendlilere (1071-1178) karşı gerçekleştirdiği *Neokaisareia* (Niksar) Seferi'dir. Manuel bu harekâta gösterdiği cesaretle tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Niksar'da Bizans ve Türk kuvvetleri arasında çatışmalar devam ederken bir ara babasından habersiz mızrağını sallayarak üstün durumda olan düşman ordusunun üzerine cesurca atılan Manuel, bu cüretkâr hareketiyle bütün orduyu etkilemiş ve askerleri düşman karşısında cesaretlendirmiştir. Bunun üzerine olağanüstü bir enerjile hareket eden Bizans askerlerinin bir kısmı onu taklit ederek düşmana saldırmış, bir kısmı da onun muhafızlığını yapmıştır; çünkü oğlunu korumakla imparatora hizmetlerin en büyüğü yapılmış olacaktı. İmparator çarpışma sona erdikten sonra oğlu Manuel'i cesaretinden dolayı ordunun önünde övmüş, hatta ona "*Roma ordusunun kurtarıcısı*" unvanını vermiştir. Ancak çadırına çekildikten sonra, emri olmadan düşmanın üzerine atıldığı için hafif bir şekilde de olsa onu cezalandırmıştır. Manuel muhtemelen babasının bundan önceki seferlerine de en azından bazılarında katılmıştır, ancak Niksar Seferi esnasındaki dikkat çekici hareketiyle, savaşta yer alan bir asker olarak ilk kez kayıtlara geçmiştir. Manuel bu sırada muhtemelen 21 yaşında idi.³⁴

1139-1140 yıllarında gerçekleşen ve Bizans açısından tam bir başarısızlıkla sonuçlanan Niksar Seferi'nden sonra İmparator II. İoannes, ömrünün son yıllarındaki bütün seferlerinde Manuel ile diğer oğullarını yanında bulundurmuş ve uygulanacak stratejiler hakkında sık sık onların da görüşlerini almıştır. Niksar kuşatmasını kaldırdıktan sonra 1140 yılı Ocak ayı ortalarında başkent Konstantinopolis'e dönen imparator, Bizans ordusunun Niksar Kalesi'nden yenilgi ile çekilmesinden istifade eden Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un (1116-1155) *Sozopolis*'i (Uluborlu) işgal ettiğini, hatta Antalya'ya kadar ilerlediğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Antalya ile başkent arasındaki yolu açarak bu güzergâhın emniyetini sağlamak amacıyla bütün

34 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 18-19, 78; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 25 vd., 81; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşıltan, s. 11, 23, 25; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 11, 26; Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, C. VIII, s. 471; Ferdinand Chalandon, "The Later Comneni: John (1118-1143), Manuel (1143-1180), Alexius II (1180-1183), Andronicus (1183-1185)", *The Cambridge Medieval History (The Eastern Roman Empire: 717-1453)*, haz. J. R. Tanner, C. W. Previté Orton, Z. N. Brooke, C. IV, Cambridge, 1923, s. 360; Magdalino, *a.g.e.*, s. 434; Vryonis, *a.g.e.*, s. 158; Norwich, *a.g.e.*, C. III, s. 94.

ordusu ile birlikte sultana karşı sefere çıkmıştır (1141). Ancak Sozopolis'e gelen İmparator II. İoannes Türklerin bölgeyi terk ettiğini görmüştür. İmparatorun harekete geçtiği haberini alan Selçuklu ordusu ise Sozopolis'i almadan geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Ege bölgesini aşarak Antalya'ya gelen imparator civardaki bölgenin emniyetini sağlamak ve Selçuklulara tabi olan bazı Bizanslıların Türklerle ilişkilerini kesmek için harekete geçmiştir. Özellikle *Pusguse/Pousgouse*³⁵ (Beyşehir) Gölü üzerindeki adalarda yaşayan ve Türk kültürünün etkisinde kalan Rum ahaliden Selçuklular ile bütün ilişkilerini kesmelerini,³⁶ aksi takdirde eskiden beri Bizans'a ait olan gölü terk etmelerini istemiştir. Fakat bu adalarda yaşayan Bizanslılar imparatorun taleplerini yerine getirmedikleri gibi, üstelik kendisine karşı hakaret dolu sözler sarf etmişlerdir. Bunun üzerine askerlerini adalar üzerine sevk eden imparator, şiddetli fırtınadan dolayı çok zayıt vermiş olsa da sonunda göldeki adaları ele geçirmiştir.³⁷

İmparator buradan, Manuel ve diğer oğullarının da içinde bulunduğu ordusu ile birlikte, imparatorluğa karşı saldırgan hareketler sergileyen Antakya Prinkepsi Raymond'a (1136-1149) karşı *Isaura*'ya³⁸ (Kilikya) doğru yola çıkmıştır. Ordu Antalya'ya vardığında imparatorun yaşça en büyük oğlu Aleksios burada hayata veda etmiştir (1142). Cenazesi kardeşleri Andronikos ve İsaakios tarafından deniz yoluyla başkent Konstantinopolis'e götürülürken yolda Andronikos da ölmüş, böylece imparatorun yanında sadece en küçük oğlu Manuel kalmıştır. İmparator II. İoannes, bu beklenmedik felaketlere rağmen başkente dönmediği gibi planlarında da herhangi bir değişiklik yapmamış, oğlu Manuel ile birlikte Kilikya yönünde ilerleyişine devam etmiştir (1142). Suriye savaşlarında Kilikya'yı üs olarak kullanan II. İoannes, burada gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Kuzey Suriye'nin yolunu tutmuştur. Babası I. Aleksios'un politikasını devam ettirerek Antakya Haçlı Prinkepsliği'ni (1098-1142) itaat altına alma hedefiyle hareket eden II. İoannes'in bu girişimi, bölgeye düzenlediği ikinci seferi olmuştur. 1137 yılında başlattığı ilk seferi sırasında Kilikya'nın belli başlı şehirlerini zapt ederek buradaki Ermenileri kendisine tabi kılmış, Antakya ve Urfa Haçlı hükümdarlarıyla da bir anlaşma yapmıştı; fakat bu anlaşma

35 Antik adı *Skleros*'tur. Ortaçağ'da *Karalis* Gölü olarak da zikredilmektedir. Bkz., Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 52, 240 n. 39; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 49.

36 Modern tarihçiler inandırıcı bulmasalar da Konya'ya gün içinde gidiş-geliş yapabilme mesafesinde olan bu adalarda yaşayan Bizanslılar Türklerle özellikle yoğun bir şekilde sürdürdükleri ticarî faaliyetlerden dolayı sürekli temas halinde olmuş, kurulan iyi ilişkiler sonucunda zamanla onların geleneklerini benimsemişlerdi; hatta Selçukluların selamlaşma sözcüğü olan "*Selamün Aleyküm*" ifadesini kendi dillerinde *Salamalek* şeklinde telaffuz ederek bu şekilde selamlaşmaya başlamışlardı. Bizanslılar *Salamalek* kelimesini XII. yüzyılın sonlarında başkente dahi getirmişlerdi. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 19-20, s. 20 n. 50; Işın Demirkent, "Türk Yaşamının Bizans'a Etkilerinden Birkaç Örnek", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 81; Kazhdan ve Epstein, *Change in Byzantine*, s. 259; Cyril Mango, *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 96.

37 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 19, 19 n. 49; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 24-25; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017, s. 203; Faruk Sümer, "Mesud I", *DİA*, C. XXIX, s. 340; Salim Koca, *Türkiye Selçuklular Tarihi: Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubâd'a (1071-1220)*, Ankara: Berikan Yayınları, 2016, s. 149; Nevra Necipoğlu, "Turks and Byzantines: Eleventh – Twelfth Centuries", *The Turco-Anatolian Symbiosis*, Part II-F, 2006, s. 2.

38 Çukurova'ya tekabül eden Kilikya içerisinde bulunan *Isaura* bugünkü İçel bölgesidir. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 14; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 21.

Haçlılar tarafından uygulanmamıştır. Antakya Haçlı Prinkepsliği'ni başkente bağlama, oradan da Kudüs'e gitme niyetinde olan İmparator II. İoannes, bu kez hedefini gizli tutmuştu. Eylül 1142'de Bagras Kalesi önüne ulaştıktan sonra Antakya prinkepsine haber gönderip daha önceki anlaşmalarına uygun olarak şehrin kendisine teslimini istemiştir. Bu talebi reddedilince de baharda şehri zorla itaat altına almak için hazırlıklara başlamak üzere 1143 yılının ilk aylarında Tarsus'a doğru çekilmeye başlamıştır. Kamp yerine ulaşıncı Toroslarda avlanmaya çıkan II. İoannes'in zehirli bir okla yaralanması ölümüne yol açacaktır.³⁹

4. Manuel Komnenos'un İmparator İlan Edilişi (5 Nisan 1143)

II. İoannes 1142 yılının sonlarına doğru Doğu'ya düzenlediği son seferde Antakya'da uğradığı hayal kırıklığı üzerine 1 Nisan 1143 günü Kilikya topraklarına çekilmiş ve *Anazarbos*⁴⁰ yakınında bulunan *Korakon Nossiai* adındaki iki dağın arasında uzanan geniş vadide ordugâhını kurmuştu. İmparator burada aynı gün ava çıktığında büyük bir talihsizlik yaşamıştır; İoannes, karşısına çıkan bir yabandomuzunu kovalayarak göğsüne bir mızrak saplamış, ancak şiddetle karşı koyan hayvanın öne doğru atılarak debelenmesi üzerine imparatorun halen tutmakta olduğu mızrak gevşeyerek hayvanın göğsünden çıkmış ve imparatorun yanında bulunan içi zehirli oklarla dolu kuburluğa çarpmıştır. Bu şekilde ters dönen kuburluktan düşen zehirli okların biri imparatorun bileğine denk gelmiş, bir rivayete göre son iki parmağının arasındaki dokuyu delmiş ve imparatoru yaralamıştır. Muhtemelen saniyeler içerisinde olup biten bu olay üzerine İmparator II. İoannes, köpüklü kan sızdıran yarasının üzerini ayakkabısından koparttığı bir deri parçası ile kapatarak kanamayı durdurmaya çalışmış ve böylece yarasına hatalı bir müdahalede bulunmuştur. Akşama doğru çadırına dönen imparatorun yarası ertesi gün şişmeye başlamış, kısa süre içerisinde de yerini dayanılmaz acılara bırakmıştır. Doktorların müdahaleleri fayda etmezken durumu daha da kötüleştirmiş ve şişlik bütün kola yayılmıştır.

39 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 20, 21, 21 n. 54; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşıltan, s. 14, 24-26; Süryânî Mihâil, *Süryânî Patrik Mihâil'in Vekayinâmesi (İkinci Kısım, 1042-1195)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu (Basılmamış nüsha), 1944, s. 121; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakâyi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000³, s. 295; Vardan Vardabet, *Cihan Tarihi (Türk Fütuhâtı Tarihi: Metinler ve Vesikalar, 889-1169)*, çev. Hrand Der Andreasyan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1937, s. 202-203; Simbat, *Başkumandan Simbat'ın Vekayinamesi (951-1334)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu (Basılmamış nüsha), 1946, s. 53, 54; Simbat, *a.g.e.*, çev. Bedrosian, s. 73, 74; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 350; Magdalino, *a.g.e.*, s. 37, 41; Angeliki Papageorgiou, "The Political Ideology of John II Komnenos", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. 46; Birkenmeier, *a.g.e.*, s. 88.

40 *Anazarba, Anazarbe, Anavarza, Anazarb, Anazarbus, Aynzarba ve Ain Zarbâ* adları ile de bilinen bu antik kent bugünkü Çukurova ve çevresini ifade eden Kilikya bölgesinde, *Pyramus* (Ceyhan) Nehri'nin kolları üzerinde kurulmuştu. Günümüzde Adana ili sınırları içerisinde bulunan bu tarihî yerleşim yeri, şimdiki adı "*Dilekkaya*" olan "*Anavarza*" köyüne tekabül etmektedir. Bkz.: Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 15, 374 n. 62; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 293; Simbat, *a.g.e.*, çev. Andreasyan, s. 53, 53 n. 3; Sirarpie Der Nersessian, "The Kingdom of Cilicia Armenia", *A History of Crusades*, haz. Kenneth M. Setton, C. II, Philadelphia, 1962, s. 635; Charles Texier, *Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)*, çev. Ali Suat, C. III, Ankara: 2002, s. 28, 28 n. 89; Kevork Kalloshyan, "Kilikya Ermeni Krallığının Doğuşu ve Çöküşü", *Yeni Türkiye*, 60 (2004), s. 1, 3; Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, C. I, Ankara, 1959, s. 62-63.

İyileşmesine dâir bütün ümidini kaybeden imparator, doktorların kolunu kesme önerilerini reddetmiş ve yatağında adeta ölümü beklemeye başlamıştır. 4 Nisan günü herkese çadırının kapısını açan ve hazırlanan yiyecek-içeceklerden ikramlarda bulunan imparator, yalnız kaldığı anda ise yerine kimi imparator tayin edeceği konusunda düşünmüş ve en sonunda, hayatta kalan iki oğlundan Manuel'de karar kılmıştır. Durumunun ciddiyetinin farkında olan imparator kısa bir süre sonra beraberindeki akrabalarını, dostlarını, kumandanlarını, soylularını, yüksek rütbe ve unvan sahibi kişileri çadırına çağırarak ve en küçük oğlu Manuel'i de yanında hazır bulundurarak, onu kendisine halef seçme konusundaki gerekçelerini detaylı bir şekilde anlattığı, ayrıca kendi hayatı ve imparatorluk dönemi hakkında da önemli malumat içeren bir hitabette bulunmuştur.⁴¹

İmparator, yakındaki kaçınılmaz ölümünün ardından yerini alacak olan varisin hayatta kalan oğulları Isaakios ve Manuel'den biri olacağını, ilk doğan oğula en yüksek makamı vermenin bir gelenek olduğunu ancak liyakat söz konusu olduğunda bu geleneğin önemi olmayacağını, hatta birçok peygamberin kardeşinden veya kardeşlerinden sonra doğduğunu, dolayısıyla hayati önem taşıyan meselelerde geleneksel buyrukların yerine, her bakımdan insanoğlundan üstün olan Tanrı'nın hükümlerini taklit etmeyi tercih edeceğini dile getirdikten sonra; her iki oğlunun da erdemli, bedenlen sağlıklı ve güçlü olup yüksek soyluluğa ve derin bilgeliğe sahip olduğunu, ancak son doğan oğlu Manuel'in imparatorluğu daha iyi idâre edeceğini düşündüğünü, büyük oğlu Isaakios'un ise tez canlı doğası neticesinde bazen hataya düşebileceğini söylemiş, Manuel'in ise uysal, itaatkar, söz dinler ve yararlı olanı hemen kabullenir bir yapıda bulunduğunu ve bu yüzden imparator olarak Manuel'i seçtiğini ifade etmiştir. Yanındakilere, Manuel'i Tanrı tarafından kutsanmış hükümdar ve seçilmiş imparator olarak kabul etmelerini emretmiştir.⁴² Ölüm döşeğindeki II. İoannes'in yanında toplanan Bizanslı askerler ve ileri gelenler imparatorun neden büyük oğlu Isaakios değil de Manuel'in imparator olması gerektiğini açıklayan bu uzun hitabetini gözyaşlarıyla birlikte dinledikten sonra önerisini kabul etmişler ve Manuel'in imparator oluşunu veraset kanununa uygunmuş gibi sevinçle karşılamışlardır. Bu arada Manuel, çok sevdiği babasının göğsüne başını koymuş ve uzun süre gözyaşı dökmüştür. Sonrasında imparator sözlerini Manuel'e yönelterek tavsiyelerini dile getirdikten sonra onu

41 Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 26-27; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 23-24; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 20-23; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 26-29; Ebû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 377; Chalandon, "The Later Comneni...", s. 361; Honigmann, *a.g.e.*, s. 131; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 351; Demirkent, "Komnenos Hânedanının...", s. 56; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu*, çev. Mansel, C. I, s. 417; Robert Browning, "The Death of John II Comnenus", *Byzantion*, C. XXXI, 1 (1961), s. 229.

42 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 24-26. İmparator II. İoannes'in oğlu Manuel'i kendisine halef tayin ettiği hitabetin tam metni için bkz.: Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 24-26; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 27-30. II. İoannes'in bu konuşması Kinnamos'un eserinde de yer almıştır, ancak Niketas'ın çalışmasındaki kadar detaylı değildir; hitabetin Kinnamos'taki anlatımı için bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 22-24; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 29-30.

imparatorluk filetosu (bandaj) ile taçlandırıp kenarı mor renkle çevrelenmiş *paludamentumu*⁴³ omuzlarına koymuştur. Ardından askerî birlikler ve soylular Manuel'i imparator ilân etmişler ve yeni muktediri yüksek sesle alkışlamışlardır. Bunun üzerine Kitab-ı Mukaddes getirilmiş ve ordu mensupları da dâhil orada bulunanların tümü iyi niyetlerini, Manuel'e bağlılıklarını ve sadakatlerini İncil'in huzurunda teyit etmişlerdir.⁴⁴ İmparator II. İoannes Komnenos bu hadiselerden birkaç gün sonra 8 Nisan 1143 günü, imparatorluk başkentinden uzakta, Kilikya'da bulunan *Anazarbos*'ta ölmüş; böylece, 15 Ağustos 1118 tarihinde hâkimi olduğu imparatorluğu 24 yıl 7 ay 25 gün idâre ettikten sonra hayata veda etmiştir.⁴⁵

İmparator II. İoannes'in yaşça daha büyük oğlu İsaakios hayatta iken en küçük oğlunu imparator ilân etmesinde, Manuel'in sahip olduğu üstün meziyetlerinin yanında, hitabetinde de yer verdiği bazı mistik olayların da etkisi yok değildi. Aslında imparator diğer iki oğlu da hayatta iken yaşça en büyük oğlu Aleksios'u 1122 yılında 16 yaşında iken kendisine halef tayin etmiş ve müşterek imparator ilân etmişti. Bununla birlikte, en küçük oğlu Manuel doğduktan sonra imparatorluğun bu çocuğa nasip olacağına dâir kehanetler, rüyalar ve söylentiler de etrafa yayılmıştı. Örneğin, daha çok ormanlık ve dağlık yerlerde yaşayan, aynı zamanda sarayla da bağı olan *Galilaialı* keşiş bir defasında vaaz vermek üzere II. İoannes'in huzurunda bulunurken imparatorun oğulları kendisine doğru yaklaştığında diğerlerine sıradan insanlarmış gibi davranmış, Manuel'e ise yaklaşarak ve saygı göstererek konuşmuştu. Bu dikkat çeken hareketin üzerine imparator kendisine neden böyle yaptığını sorduğunda ise keşiş, "*Çünkü oğullarınızın içinde sadece Manuel bana imparator gibi göründü,*" sözleriyle cevap vermişti.

43 *Chlamys* adı ile de bilinen *paludamentum*, sağ omuz üzerinde yine sağ kolu açıkta bırakacak şekilde *fibula* denilen broşla tutturularak sabitlenen uzun bir pelerindir. Giyenlerin buldukları konum ve makamlarına bağlı olarak beyaz da dâhil çeşitli renklere sahip olan, ayrıca kenarı kıymetli taşlar ve incilerle çevrelenmiş modelleri de bulunan *paludamentum*ların mor renkli ve altın *tablionlu* yâni ön kısmına altın takılar tutturulmuş olanı ise imparatorlara özel modeli olup, imparatorların taç giyme törenlerinde omuzlarına konulurdu. İmparatorun aile üyeleri ise üzeri kartal figürleri ile süslenmiş pelerinler giyerlerdi. Bkz.: Alexander P. Kazhdan ve Nancy Patterson Ševčenko, "Chlamys", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. I, New York, 1991, s. 424.

44 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 26-27; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşıltan, s. 30; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 24; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 30-31; Ioannis Stauraitis, "Narratives of John II Komnenos' Wars: Comparing Byzantine and Modern Approaches", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Buccosi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. 26.

45 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 27; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 24; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 30-31; İbnü'l-Kalânîsî, *The Damascus Chronicle of the Crusades: Chronicle of Ibn Al-Qalanisi*, çev. Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, London, 1932, s. 264; Süryânî Mihâil, *a.g.e.*, s. 121, 121 n. 1, 124; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 296; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, çev. Peter William Edbury, John Gordon Rowe, *William of Tyre (Historian of Latin East)*, Cambridge, 1988, s. 139; Chalandon, "The Later Comneni...", s. 361; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 351; Charles M. Brand, Alexander P. Kazhdan, Anthony Cutler, "John II Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1046-1047; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008, s. 184; II. İoannes'in imparatorluk süreci Kinnamos'un ifadesine göre ise "25 yıl 7 ay"dır. Bununla beraber, söz konusu tarih aralığı hakkında ilim âlemince Niketas'ın verdiği bilgi, yâni "24 yıl 7 ay 25 gün" kabul görmektedir. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 24, 24 n. 57; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 30-31; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 27.

Ayrıca Manuel'e bir ara rüyasında bir kadın görünmüş, saygın yüzlü ve koyu renkli kıyafetli bu kadın ellerinde tuttuğu ve sadece imparatorların giyme hakkı olan mor renkli ayakkabıları Manuel'e uzatmış, bunları giymesini ve diğerlerini çıkarmasını isteyerek Manuel'in ayağında-ki *sebastokrator*ların giydiği mavi pabuçları işaret etmişti. Tam bu esnada uyanan ve rüyanın etkisinden kurtulamayan Manuel, rüyasında kendisine gösterilen mor ayakkabıları yanında bulamayınca korkuya kapılarak bir çocuk gibi⁴⁶ ağlamaya başlamıştı. Nitekim bunlara benzer kehanetler ve rüyalar İmparator II. İoannes'in zihnini ziyadesiyle meşgul etmekteydi. Ancak başlangıçta değişmesi gayrimümkün gibi görünen şartlar zaman içerisinde oluşmuştur: Yukarıda da bahsedildiği üzere, vaktiyle imparatora halef tayin edilen en büyük oğul Aleksios'un 1142 yılında Antalya'da ani ölümü üzerine ikinci ve üçüncü oğullar Andronikos ve İsaakios onun cenazesini deniz yoluyla başkent Konstantinopolis'e götürmekle görevlendirilmiş, yolculuk sırasında da Andronikos ölmüştü. Kendisi Kilikya'da ölüm döşeğinde iken başkentte bulunan İsaakios ile yanında bulunan Manuel'i taht için teraziye koyan İmparator II. İoannes, imparatorluk için birçok bakımdan Manuel'i daha uygun bularak onda karar kılmıştır. Böylece imparatorun yerine, selefinin bizzat kendisi tarafından yerine tayin edilen Manuel geçmiştir.⁴⁷

Görüldüğü üzere, Manuel Komnenos'un imparator ilân edilişi beklenmedik bir şekilde ve olağanüstü şartlarda gerçekleşmiş, bu önemli tarihî olayın resmî kutlamaları da İmparator II. İoannes'in ölümünden önce başlamıştı. Belirtmek gerekir ki imparatorun, hayatının sonuna yaklaştığını hissederek oğlu Manuel'i imparator ilân edişine dâir hitabet metni ve sunumu da dâhil olmak üzere bütün bu protokol aktivitelerini tertipleyen ve uygulanmasını sağlayan kişi ise *Megas Domestikos* İoannes Aksukhos idi. Manuel'in imparator olarak tanınması ve II. İoannes'in ölümünden önce yanında bulunanların yeni imparatora sadakat yemini etmesi önemli idi. Aksukhos'un bu stratejisi, rakip taht iddialılarının ve muhtemel isyanların en başından önüne geçme; yani, Manuel'in ağabeyi İsaakios'un ve diğer hânedan üyelerinin kendilerini tahta daha lâyık olduklarını ileri sürerek halkı kendi etraflarında toplama ihtimaline imkân vermemek amacıyla geliştirilmişti. Aksukhos'un imparatorluk için hayatî önem taşıyan görevleri ve görevlerinin ötesinde verdiği hizmetler, 1150 yılına kadar yani Aksukhos'un yaşlılığa bağlı vefatına dek devam edecektir.⁴⁸

5. İmparator Manuel Komnenos'un Kilikya'dan Başkente Varışı, Taçlandırılışı ve İmparatorluk Tahtına Çıkışı (Temmuz 1143)

Manuel Komnenos, babası İmparator II. İoannes Komnenos'un 5 Nisan 1143 günü açıkladığı vasiyeti ile Kilikya'da imparator ilân edilmiş, babasının üç gün sonra ölümü üzerine de

46 Burada geçen "*Bir çocuk gibi*" ifadesi, dönemin en önemli iki kaynağından birinde, Kinnamos'un eserinde görülmektedir. O halde Manuel bu rüyayı gördüğünde pek de çocuk denecek yaşta değildir. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 26-27.

47 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 20, 20 n. 52, 21, 21 n. 53-54; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 26-27; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulas, s. 26-27.

48 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulas, s. 26-27; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 30; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 24 n. 56; Magdalino, *a.g.e.*, s. 434; Kazhdan ve Cutler, "*Axouch...*", s. 239.

onun yerine geçmişti; ancak, başkent Konstantinopolis'ten uzakta olduğu sürece imparatorluğu henüz yüzde yüz kesinlik kazanmamıştı. Çünkü yasal olarak imparatorluk hakkına sahip yaşça büyük kardeşi *Sebastokrator* Isaakios Komnenos başkentte bulunmakta ve Büyük Saray'da ikamet etmekte, hazineyi ve imparatorluk alâmetlerini istediği gibi kullanma imkânına sahip idi. Bu yüzden Manuel'in imparatorluğunun sağlamaştırılması için II. Ioannes'in ölüm haberi başkente ulaşmadan, öncelikle yaşça büyük oğul Isaakios Komnenos, sonra da diğer hânedan üyelerinden muhtemel muhalifler etkisiz hale getirilmeli, ayrıca kilisenin ve halkın desteği sağlandıktan sonra Manuel taçlandırılarak tahta oturmalı idi. Bu sebeplerden dolayı imparatorluk tahtına sahip olmak için başkentte türlü güçlüklerle karşılaşacağını bilen Manuel'in Kilikya'da imparator olarak ilk stratejisi bu yönde, önlem amaçlı olacaktı. Böylece Manuel, bu işlerin lâiykiyle üstesinden geleceğine inandığı *Megas Domestikos* Ioannes Aksukhos'u naibi olarak görevlendirdikten sonra onun yanına *Khartularios*⁴⁹ Basileios Tzintziloukes'i de katarak, kendisinin başkente girişi ve iktidarı ele alma merasimleri için başta güvenlik olmak üzere gerekli hazırlıkları yerine getirmeleri için önden başkente göndermişti. Diğer taraftan babasının cenaze işleri ile ilgilenen Manuel, imparatorun hayata veda ettiği yerde bir manastır inşa ettirmek de dahil olmak üzere cenaze merasimlerini tamamlamadan ve bölgedeki işleri yoluna koymadan Kilikya'dan ayrılmayacak, babasının vefatından itibaren 30 gün daha bölgede kalacaktı.⁵⁰

Kilikya'da babasının cenazesi ile ilgili yapılması gereken işleri yürüten Manuel, öncelikle İmparator II. Ioannes'in çıkartılan iç organlarını bölgedeki *K'aghrdik* denilen yere gömmüş, naaşın geriye kalanının bulunduğu tabutu da yanındaki diğer soylularla birlikte omuzunda taşıyarak *Pyramus/Pyramos*⁵¹ Nehri'nde demirlemiş vaziyette bulunan *dromon*ların birine⁵² götürmüştür. İmparatorun cenazesini taşıyan Bizans donanma filosu nehrin üzerinden Akdeniz'e açılarak başkente doğru ilerlerken, Manuel bölgedeki Bizans ordugâhını kaldırmış ve ordunun başına geçerek Anadolu'nun Türk hâkimiyetindeki toprakları üzerinden,

49 Geç Roma döneminde 326 yılından itibaren varlığı bilinen *khartularios* unvanına sahip kişiler, imparatorluk idâresinde belli bir görevi değil de çeşitli bazı görevleri icra eden orta düzey bir devlet memuru idiler. Görevleri arasında hazineye bağlı bazı malî işler yanında merkez ve eyalet yönetimlerinde veri arşivleme işi gösterilebilir. Yine imparatorluk hazinesine bağlı arşivleme dairesi başkanı olarak da görev yapmışlardır. X. yüzyılın sonlarından itibaren savaş sahalılarında, *tema* ve *tagma*'larda orta düzey kumandan olarak da görev yapmaya başlayan ve yine bu tarihten itibaren *mezas* sıfatını da alan *khartularios*ların askerî görevleri XII. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. XIII. yüzyıldan itibaren ise, imparatorun atına öncülük ve rehberlik eden *protostratorlar* gibi yüksek rütbeli bir saray görevlisi olarak varlığını devam ettirmiştir. Bkz.: Alexander P. Kazhdan, "Chartoularios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. I, New York, 1991, s. 416; Theophanes, *a.g.e.*, s. 689; Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army: 284-1081*, California: Stanford University Press, 1995, s. 102, 112; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 241 n. 51.

50 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 27-28; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşiltan, s. 33-34; Chalandon, "The Later Comneni...", s. 364-365; Rodriguez Suarez, "The Life and Reign...", s. XXI; Norwich, *a.g.e.*, C. III, s. 98.

51 Çukurova'nın iki ana hayat kaynağından biri olan Ceyhan Nehri. Diğer ise, Seyhan Nehri'dir. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 28; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 33.

52 Savaş gemileri. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 33.

daha doğrusu *Phrygia*⁵³ yolu ile *Attaleia* (Antalya)-*Khonaia*⁵⁴ güzergâhını takip ederek Konstantinopolis'e doğru yol almaya başlamıştır. Manuel Komnenos, bu sırada Sultan I. Mesud'un Dânişmendli Aynüddeve'nin elinde bulunan Malatya'yı kuşatmakla meşgul olduğunu da fırsat olarak görmüş olsa gerek, bu yürüyüş için Türklerden herhangi bir izin almamış, sanki Bizans İmparatorluğu topraklarından geçiyormuş gibi hareket etmiştir. Manuel'in bu tasarrufuna hidetlenen Sultan Mesud Malatya kuşatmasını kaldırıp imparatorun yolunu kesmek için hızla yürüyüşe geçtiyse de imparator Selçuklu topraklarını çoktan terk etmiş bulunduğundan bu girişiminde başarılı olamamıştır. Manuel ve ordusunun yolculuğu esnasında Türklerden herhangi bir karşı hareket görülmezken dönemin kaynakları Türklerin, yeni Bizans imparatoru Manuel Komnenos ve ordusunu şaşkınlık ve hayranlıkla izlediklerini, onu babası II. İoannes'den daha cesur bulduklarını ve bu yürüyüş esnasında Bizanslıların karşısına çıkmaya cesaret edemediklerini kaydetmişlerdir. Bununla beraber Manuel ve Bizans ordusu Türk topraklarında Konstantinopolis'e doğru ilerlerken *Khonai* (Honaz) bölgesinde Türklerle ilgili enteresan bir hadise yaşanmıştır: Manuel'in baba tarafından kuzeni Andronikos Komnenos (I) ve Manuel'in ağabeyi Andronikos'un kızı Maria ile evli olan Theodoros Dasiotes orduya av eti getirmek için ava çıkmışlar, ordunun yürüyüş yolundan saparak uzaklaşınca ansızın Türkler tarafından esir edilmişler ve Konya'ya, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un yanına götürülmüşlerdi. Manuel ise düşmanın eline düşen akrabalarını esaretten kurtarmak için herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Hedefinden şaşmadan yolunda ilerlemenin en doğrusu olduğunu, aksi takdirde türlü tehlikeler içerisine düşebileceğini düşünerek yoluna devam etmiş, Türklerin eline esir düşen akrabalarını kurtarmak için bir imparator sıfatıyla gerektiği gibi ilgilenememiştir. Bununla birlikte yeni imparator tutsak akrabalarını ileriki tarihlerde kurtuluş bedeli dahi ödemedi sağ salim kurtaracaktır.⁵⁵

- 53 Frigya. Coğrafi olarak Orta Anadolu'nun platoları ile Ege düzlükleri arasında bulunan, engebeli bir arazisi olmakla birlikte içinden geçen yoldan dolayı stratejik öneme sahip dağlık bölgenin antik adıdır. 297 yılından IV. yüzyılın başlarına kadar *Caria*'ya (Karya) bağlı bir eyalet olarak var olmuştur. Daha sonra ikiye ayrılan bölgenin batı kısmı *Phrygia Pacatiana* doğu kısmı ise *Phrygia Salutaris* adları ile anılmıştır. İmparator I. Iustinianus (527-565), *Phrygia*'nın eski idârecisine 536'da sivil ve askerî güce sahip *comes* rütbesini vermiş, ayrıca bölgedeki yerel ayaklanmaları bastırması için bir *biokolytes* atamıştır. Ancak imparator 553 yılında bölgedeki her iki makamı da kaldırmıştır. Daha sonra *Anatolikon* ve *Thrakesion* olmak üzere iki *tema*ya ayrılan ve bu şekilde varlığını sürdüren *Phrygia*, sınırlarında sürekli Türklerin saldırılarına maruz kaldığı XI. ve XII. yüzyıllarda, kapladığı coğrafyanın adının yanında bölgenin dinî yönünü de ifade etmiştir; zira *Phrygia*, ilk zamanlarında Hıristiyanlığın merkezi idi. Bölge, 1204 yılından sonra Bizans'ın son ileri karakolu konumunda iken düşmüş ve tarihe karışmıştır. Bkz.: Clive F. W. Foss, "Phrygia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. III, New York, 1991, s. 1671. Frigya hakkında daha detaylı bilgi için bkz.: Ebru Parman, *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 1-273.
- 54 Antik adı *Kolossai*, Bizans dönemindeki adı ise *Khonai* olan bu şehir, bugünkü Denizli iline bağlı "Honaz" ilçesinin bulunduğu yere tekabül etmektedir. *Khonai* ayrıca, İmparator I. Manuel Komnenos dönemini anlatan iki kaynaktan birinin yazarı olan Niketas Khoniates'in de doğduğu yerdir. Zira yazar doğduğu yere atfıyla *Khoniates* soyadını almıştır. Bkz.: Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 100, 384 n. 493; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşıltan, s. 123; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 29 n. 5; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 237.
- 55 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 33-34; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 28-29; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 30; Smbat, *a.g.e.*, çev. Bedrosian, s. 74; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 205; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 151-152.

Bu arada Manuel tarafından görevlendirilmiş olan Aksukhos ve Tzintziloukes süratle başkente ulaşip derhal gerekli tedbirleri alarak hazırlıklara başlamışlardı. Aksukhos ilk iş olarak, imparatorluk sarayında ikamet etmekte olan ve yeni gelişmelerden henüz haberdar olmayan *Sebastokrator* Isaakios Komnenos'u hile ile tutuklatırıp, vaktiyle annesi İmparatoriçe Irene (Piroska)'nin inşa ettirdiği Pantokrator Manastır kompleksinin içerisindeki zindana attırmıştı. Tutuklandıktan sonra babasının ölümünü ve kardeşi Manuel'in imparator olduğunu öğrenen Isaakios'un artık yapabileceği herhangi bir şey kalmamıştı. Sadece kendisinin ne kadar talihsiz olduğunu ve korkunç bir kaderle karşı karşıya kaldığını söyleyerek sızlanıyor, imparatorluk konusunda tüm dünyada geçerli olan kurala uyulması gerektiğini belirterek şu sözlerle sitem ediyordu: *"Aleksios, yaşça en büyüğümüz ve verasetin sahibi, ölüme yenik düştü ve hayata veda etti. Onu yaşça Andronikos izlemekteydi, Aleksios'un naşını deniz yoluyla buraya getirirken ağabeyinin hemen ardından ölüm onu da çekip aldı. Bu durumda imparatorluk hakkı benimdir. Hâkimiyet benim hakkımdır!"* Elinden başka hiçbir şey gelmeyen Isaakios bu tür sözlerle bağırıp çağırıyor, kapana kısırılmış bir kuş gibi çırpınıp duruyordu. Isaakios'un ardından Manuel'in en büyük ablası Maria Komnena ile evli olan *Caesar* Ioannes Rogerios'u⁵⁶ ve tehlike oluşturabilecek diğer birçok kişiyi de yakalatmış olan Aksukhos, böylece başkente Manuel'e karşı düzenlenmesi mümkün ayaklanmanın önüne geçmişti. Diğer yandan Manuel'in amcası olan Isaakios Komnenos da Manuel için diğer bir potansiyel tehlike idi; fakat o, II. Ioannes hayatta iken tahtı ele geçirme girişimlerinden dolayı tutuklanarak *Herakleia Pontike*'ye⁵⁷ sürgün edilmiş olup halen orada bulunmaktaydı.⁵⁸

Ioannes Aksukhos, Manuel şehre ulaşmadan başkentte yerine getirmesi gereken görevlerini mahirane bir şekilde ve süratle icra ederken saray muhafızları birliğinin sorumluluğunu üzerine almış ve bundan sonra da halkın Manuel'i imparator olarak kabul etmesi ve ruhban sınıfının desteğini elde etme meselelerine dikkatini vererek bu yönde girişimlere başlamıştı. Manuel Komnenos, Kilikya'da iken, Konstantinopolis'teki din adamları karşısında karşılaşacağı güçlükleri aşmada kullanması için iki adet imparatorluk vesikası hazırlamış ve Aksukhos'a teslim etmişti. Aksukhos, her ikisi de imparatorluk kırmızısı renkli harflerle yazılmış, midye kanına bastırılan altın mühürle mühürlenmiş ve mor renkli ipek ipliklerle bağlanmış olan bu mektuplardan birini Büyük Kilise (Ayasofya) mensubu din adamlarına vermiş ve böylece ruhban sınıfının desteğini elde etmişti. İmparatorluk mührü ile mühürlenmiş iki vesikanın biri olan bu mektup, Manuel'e desteklerine karşılık din adamlarına yıllık 200 gümüş para vaadini içermekteydi. Aksukhos'un elinde bulunan bu iki imparatorluk vesikası her bakımdan aynı özelliklere sahip olup, tek bir nokta da farklılık göstermekteydi. Birinde ödül 200 kilo ağırlı-

56 İmparator II. Ioannes'in en büyük kızı Maria ile evli olan Ioannes Rogerios, geçmiş ve soyu bilinmeyen bir Norman idi. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 238 n. 13.

57 Bugünkü Karadeniz Ereğlisi. Bkz.: Alexander Mikaberidze, "Georgia", *The Crusades*, haz. Alan V. Murray, C. II, Oxford, 2006, s. 512.

58 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 17, 33-34, 37, 237 n. 4, 240 n. 31; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 29, 30, 34, 27 n. 1, 30 n. 7, 34 n. 18; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 33-34; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulis, s. 29-30.

ğında *gümüş* para iken, diğerinde ise aynı miktarda *altın* para yazıyordu. Manuel mektupları başkentteki duruma göre kullanılması için bu şekilde hazırlamıştı. Aksukhos görevini öyle maharetle yerine getirmişti ki *altın* yazılı mektubu devreye sokmadan *gümüş* yazılı mektupla ruhban sınıfının desteğini elde etmeyi başarmıştı.⁵⁹ Diğer taraftan İmparator II. İoannes'in cenazesini taşıyan *triremeler*⁶⁰ başkente ulaşarak demir atmışlardı; İmparatorluk Senatosu⁶¹ tarafından büyük bir merasimle karşılanan cenaze, Pantokrator Manastırı'na defnedilmiştir.⁶²

Başkentte bulunan Aksukhos ve yardımcısı Tzintziloukes, Manuel'in tahta çıkış sürecinde karşılaşılması muhtemel her türlü tehlikeye karşı güvenlik önlemlerini almışlar, yine bu süreçte gerçekleştirilecek törenlerle ilgili hazırlıkları da tamamlamışlardı. Böylece Temmuz ayı (1143) içerisinde güvenli bir şekilde Konstantinopolis'e girmiş olan İmparator Manuel Komnenos halk tarafından muhteşem bir şekilde karşılanmıştı. Kendisini sabırsızlıkla bekleyen coşkulu kalabalık Manuel'i görünce ellerini yukarı kaldırarak bir alkış tufanı koparmış, övgüler eşliğinde sevinç çığlıkları atarak yeni imparatorlarını selamlamıştı. Halk Manuel'in etrafını çember şeklinde sarmış ve saraya kadar aynı coşkuyla kendisine eşlik etmişti. Babasının imparatorluk yıllarında yürekli, cesur ve savaşçı bir ruha sahip oluşu, en büyük tehlikeleri bile korkusuzca göze alışığı gibi hayranlık uyandıran birçok meziyetinin yanı sıra düzgün fiziği ve gönül alıcı davranışlarıyla da insanlar üzerinde iyi bir izlenim bırakmış olan Manuel, prenslik döneminde de halkın sevgisini kazanmıştı. Bu yüzden başkent halkının Manuel'i imparator olarak kucaklaması zor olmamıştı. Maiyeti ve kendisini sevinçle karşılayan halkı ile birlikte atının üzerinde saraya ulaşan Manuel, sadece imparatorların geçtiği büyük kapıya geldiğinde, tam eşiği geçeceği sırada kendisini taşıyan heybetli Arap atı duraksamış, boynunu kamburlaştırarak yüksek sesle kişnedikten sonra toynakları ile yere hızlıca birkaç kez vurmuş, ardından da herhangi bir engelin olup olmadığını kontrol eder gibi ayağı ile yere birkaç daire çizdikten sonra gururlu bir eda ile ilerleyerek kapıyı geçmişti. Manuel'in atının sergilediği bu sürpriz gösteri dönemin falcıları tarafından "*müjdeli haberlere işaret*" olarak yorumlanmış, özellikle de atın yere çizdiği dairelerin Manuel'in uzun bir ömre sahip olacağına işaret ettiği ifade edilmiştir. Zira antik zamanlarda atların türlü hareketleri ve maskaralıkları geleceğe dâir alâmetler olarak görülmekte idi.⁶³

Manuel Komnenos Kilikya'dan İstanbul'a gelir gelmez ilk iş olarak, sağ salim başkente giriş yaptığı ve halk tarafından imparator olarak alkışlandığı için derhal bir şükür ayini tertip ettirmiş ve bu vesile ile Tanrı'ya şükranlarını sunmuştur. Sonra da her ikisi de İsaakios adına sahip biri Pantokrator Manastırı'nda hapsedilmiş ağabeyi diğeri ise prangalara mahkûm sür-

59 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 29-30; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 33-34; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 34, 35; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 29-31.

60 *Trireme*: M.Ö. 650 yılı civarında Antik Yunan'da geliştirilen, Roma ve Bizans'ta da yüzyıllar boyu kullanılan *trireme*, her iki yanında üçer kat sıra kürekleri bulunan savaş gemisidir. Bkz.: Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 477.

61 Senato bu tarihlere idarî yetkililerin danışma konseyi idi. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 237 n. 3.

62 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 33; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 29.

63 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. XXI, 30-31; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 34-36.

gün amcası olan iki tutuklu *sebastokratoru* serbest bırakmaya karar vermiştir; önce ağabeyini saraya çağirtmiş ve iki kardeş kucaklaşmıştır. Sonra da amcası olan Isaakios Komnenos'u sürgünde bulunduğu Herakleia Pontike'den başkente getirtmiş; hatta, babası II. Ioannes'in ona karşı yönelttiği suçlamaları hükümsüz kılarak kendisinden özür dilemiştir. Ardından orduya mensup askerlerini ücretlerini dağıtarak evlerine gönderen Manuel Komnenos, başkentte yaşayan her aileye iki altın para verilmesini emretmiştir. Manuel, başkente gelir gelmez meşgul olduğu bu faaliyetlerin ardından dikkatini derhal kiliseye çevirmiştir. Çünkü Konstantinopolis Patrikliği makamında bulunan Patrik Leon Styppes (1134-1143) vefat etmiş olduğundan başkentte kendisini taçlandıracak bir patrik bulunmamakta idi; Manuel bu yüzden, aynı yılın yani 1143 yılı Ocak ayından itibaren altı aydan beri boş bulunan başkent patrikliğine ve Büyük Kilise'nin idâresini eline almaya lâıyk, daha da önemlisi Ayasofya'da kendisini taçlandıracak bir patrik aramaya başlamıştır. Meseleye dâir görüşlerini almak için akrabalarının ileri gelenleri, senato üyeleri ve ruhban sınıfı ile müzakerelerde bulunan Manuel, adaylar hakkında ileri sürülen bilgi ve kanaatleri değerlendirdikten sonra *Oxeia*⁶⁴ adlı adadaki manastırın rahiplerinden Mikhâil⁶⁵ üzerinde karar kılmıştır. Bu şekilde seçilen yeni patrik, II. Mikhâil Kourkouas (Temmuz 1143-Mart 1146) adı ile başkent patriklik makamına atanmıştır. Manuel Komnenos böylece yeni atadığı patriğin elinden Büyük Kilise'de düzenlenen ve ağabeyi Isaakios Komnenos'un da hazır bulunduğu büyük merasimle imparatorluk tacını giymiştir. Taç giyme merasiminin ardından Büyük Kilise'nin kutsal sunağına 100 kilo altın para bırakarak cömertliğini ve ihtişamını gözler önüne seren Manuel, ayrıca bundan böyle din adamlarına saraydan yıllık toplam 200 kilo ağırlığında gümüş para hediye edilmesini emretmiş; bu paraya da "*Ek Para*" denilmiştir.⁶⁶

Görüldüğü üzere Manuel Komnenos beklenmedik bir şekilde ve olağandışı koşullarda imparator ilân edilmiş ve yine zor şartlarda imparatorluk tahtına oturmuştur. Şimdi, 37 yıl sürecek olan imparatorluğunda sadece Bizans İmparatorluğu ve çevresi değil Dünya tarihi için de önem arz eden olayların yaşanacağı tarihî süreç başlayacaktı.

Sonuç

XI. ve XII. yüzyıllarda 100 yılı aşkın bir süre boyunca Bizans İmparatorluğu'nu idâre eden Komnenos Hânedanı'na mensup imparatorlar arasında, gerek imparator çocuğu olarak sarayda dünyaya gelmesi, gerekse de aktif bir prenslik dönemi geçirmesi, ayrıca beklenmedik bir zamanda ve mekânda imparator ilân edilmesi İmparator I. Manuel Komnenos'un prenslik

64 *Oxeia*'dan daha eski adı *Propontis* olan, Marmara Denizi sularında bulunan bugünkü "Sivri Ada" dır. Buranın eski ismi olan Grekçe *Oxeia* kelimesi "sivri" anlamına geliyordu. Adanın bugünkü Türkçe adı da bu anlamdan yola çıkılarak verilmiş olmalıdır. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 34; Theophanes, *a.g.e.*, s. 726; Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand Der Andreasyan, yay. haz.: Kevork Pamukciyan, İstanbul: Eren Yayınları, 1988, s. 288-289.

65 Mikhâil'in, dünyevî bilgisi ve genel eğitimi çok derin olmamakla beraber, mukaddes kitaba dâir araştırmaları dönemin otoritelerinden hiç de aşağı değildi. Ayrıca dürüst kişiliği ile dikkat çekmekte idi. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 34-35; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 30.

66 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 30-31; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 35; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 34-35, 237 n. 5; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 30-31, 30 n. 8; Angold, *a.g.e.*, s. 191-192.

dönemini de dikkat çeken ve merak uyandıran bir konu haline getirmiştir. Dönemin kaynakları arasında, Manuel'in halası Prenses Anna Komnena tarafından kaleme alınan Aleksiad adlı eser, konuyla ilgili birinci elden en zengin ve detaylı bilgiyi barındırması gereken kaynak olarak dikkat çekmektedir. Ancak çocukluk yıllarında babası İmparator I. Aleksios Komnenos tarafından tahtın varisi olarak gösterilip, kardeşi Ioannes dünyaya geldikten sonra verasetin ona geçirilmesiyle büyük hayal kırıklığı yaşayan Anna Komnena, 1118 yılında babasının ölümünü müteakip tahta geçen kardeşi II. Ioannes Komnenos'un en büyük düşmanı haline gelmiştir. Düşmanlığını imparator kardeşine karşı komplo kurmaya kadar götüren Anna Komnena'nın, eserinde kardeşi Ioannes ve yeğeni Manuel hakkında verdiği bilgiler yok denecek kadar azdır. Eserde Manuel'in çocukluğu ve gençliği hakkında ise herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. II. Ioannes'in imparatorluk dönemine karşılık gelen Manuel'in prenslik dönemine dâir kaynak materyal konusunda benzer bir talihsizlik de dönemin kaynakları arasında II. Ioannes'in dönemi hakkında müstakil bir eserin bulunmayışıdır. Bu nedenlerden dolayıdır ki mevcut kaynaklar ışığında Manuel'in çocukluk ve gençlik yıllarına ait özellikle eğitimi konusunda her yönüyle doyurucu bilgi sahibi olmak mümkün olmamıştır. Örneğin Manuel'in imparatorluğunun ilk yıllarında tıp ilmine dâir sahip olduğu bilgi ve deneyiminin oldukça ileri düzeyde olduğu, hatta İkinci Haçlı Seferi sırasında rahatsızlanan Alman kral III. Konrad'ı saray hastanesinde bizzat kendisinin tedavi ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Ancak Manuel'in tıp eğitiminin ve bu konuya ilgisinin ne zaman başladığı bilinmemektedir. I. Manuel Komnenos'un prenslik dönemi hakkında daha detaylı bir anlatıma sahip olmak için dönem hakkında bilgi barındıran yeni dokümanların ortaya çıkmasına dâir ümit hep var olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

Ana Kaynaklar/ Main Resources

Bryennios, Nikephoros, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Choniates, Nicetas, *Historia*, çev. Harry J. Magoulias, *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, Detroit: Wayne State University Press, 1984.

Comnena, Anna, *The Alexiad of Anna Comnena*, çev. Edgar Robert Ashton Sewter, London: Penguin, 1969.

Comnena, Anna, *The Alexiad*, çev. Elizabeth A. S. Dawes, Cambridge, 2000.

Diakonon, Leon, *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, çev. Alice Mary Talbot, Denis F. Sullivan, Washington: Dumbarton Oaks, 2005.

- İbnü'l-Kalânîsî, *The Damascus Chronicle of the Crusades: Chronicle of Ibn Al-Qalanisi*, çev. Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, London, 1932.
- Khoniates, Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Kinnamos, Ioannes, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- Kinnamos, John, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, çev. Charles M. Brand, New York: Columbia University Press, 1976.
- Psellos, Konstantinos Mikhail, *Mikhail Psellos'un Khronografyası*, çev. Işın Demirkent, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Smbat, *Başkumandan Smbat'ın Vekayinamesi (951-1334)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu (Basılmamış nüsha), 1946.
- Skylitzes, John, *A Synopsis of Byzantine History (811-1057)*, çev. John Wortley, Cambridge, 2010.
- Smbat Sparapet, *Smbatay Sparapeti Taregirk*, Venice, 1956: çev. Robert Bedrosian, *Smbat Sparapet's Chronicle*, New Jersey, 2005.
- Süryânî Mihâil, *Süryânî Patrik Mihâil'in Vekayinâmesi (İkinci Kısım, 1042-1195)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu (Basılmamış nüsha), 1944.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakâyi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Vardan Vardabet, *Cihan Tarihi (Türk Fütuhâtı Tarihi: Metinler ve Vesikalar, 889-1169)*, çev. Hrand Der Andreasyan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1937.
- Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, çev. Peter William Edbury, John Gordon Rowe, *William of Tyre (Historian of Latin East)*, Cambridge, 1988.
- Zonaras, Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Araştırma Eserler/ Research Artifacts

- Angold, Michael, *The Byzantine Empire (1025-1204): A Political History*, London-New York: 1997.
- Başar, Fahameddin, "Niğbolu Meydan Muhârebesi ve Haçlı Seferleri Tarihindeki Yeri", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri Bildirileri (26-27 Mayıs 1997)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s. 117-132.
- Brand, Charles M., Alexander P. Kazhdan, Anthony Cutler, "Manuel I Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1289-1290.
- Brand, Charles M., Alexander P. Kazhdan, Anthony Cutler, "John II Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1046-1047.
- Brand, Charles M., Anthony Cutler, "Isaac I Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1011-1012.
- Browning, Robert, "The Death of John II Comnenus", *Byzantion*, C. XXXI, 1 (1961), s. 229-235.
- Chalandon, Ferdinand, "The Earlier Comneni: Isaac (1057-1059), Alexius I (1081-1118)", *The Cambridge Medieval History (The Eastern Roman Empire: 717-1453)*, haz. J. R. Tanner, C. W. Previtè Orton, Z. N. Brooke, C. IV, Cambridge, 1923, s. 318-350.
- Chalandon, Ferdinand, "The Later Comneni: John (1118-1143), Manuel (1143-1180), Alexius II (1180-1183), Andronicus (1183-1185)", *The Cambridge Medieval History (The Eastern Roman Empire: 717-1453)*, haz. J. R. Tanner, C. W. Previtè Orton, Z. N. Brooke, C. IV, Cambridge, 1923, s. 351-384.

- Cheyne, Jean Claude, "The Byzantine Aristocracy: 8th-13th Centuries (I)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 1-43.
- Cheyne, Jean Claude, "Aristocracy and Inheritance: 11th-13th Centuries (IV)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 1-35.
- Cheyne, Jean Claude, "Basil II and Asia Minor (VIII)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 1-38.
- Demirkent, Işın, "Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 47-62.
- Demirkent, Işın, "Türk Yaşamının Bizans'a Etkilerinden Birkaç Örnek", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 73-81.
- Demirkent, Işın, "12. Yüzyıla Kadar Bizans'da 'Loncalar'", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 159-173.
- Eckhart, Ferenc, *Macaristan Tarihi*, çev. İbrahim Kafesoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Fallmerayer, Jakob Philipp, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, çev. Ahmet Cevat Eren, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Garland, Lynda, *Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium (AD 527-1204)*, London-New York: Routledge, 1999.
- Harris, Jonathan, *Byzantium and the Crusades*, London, 2014.
- Jeffreys, Elizabeth, "The Sebastokratorissa Irene as Patron", *Female Founders in Byzantium and Beyond*, haz. Lioba Theis, Margaret Mullett, Michael Grünbart, Köln, 2014, s. 177-194.
- Kallosyan, Kevork, "Kilikya Ermeni Krallığının Doğuşu ve Çöküşü", *Yeni Türkiye*, 60 (2004), s. 1-7.
- Kazhdan, Alexander P., "Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1143-1144.
- Kazhdan, Alexander P. ve M. Charles Brand, "Komnenian Dynasty", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1143.
- Kazhdan, Alexander P. ve János M. Bak, "Árpáds", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. I, New York, 1991, s. 185.
- Kazhdan, Alexander P. ve Nancy Patterson Ševčenko, "Chlamys", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. I, New York, 1991, s. 424.
- Kiel, Machiel, "Gevgili", *DİA*, C. I, s. 475-476.
- Koca, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi: Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubâd'a (1071-1220)*, Ankara: Berikan Yayınları, 2016.
- Koytcheva, Elena, "The Forefather of the Komnenian Dynast: His Name and Career", *Das Mittelalterliche Bulgarien: Byzanz und Europa*, haz. Andreas Schwarcz, Peter Soustal, Antoaneta Tcholakova, Wien-Berlin: LIT Verlag, 2014, s. 89-100.
- Kömürçüyan, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand Der Andreasyan, yay. haz.: Kevork Pamukçyan, İstanbul: Eren Yayınları, 1988.
- Lau, Maximilian, "Piroska-Eirene, the First Western Empress in Byzantium: Power and Perception", *Piroska and the Pantokrator, Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople*, haz. Marianne Sághy, Budapest, 2018, s. 141-148.
- Luttwak, Edward N., *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, London, 2009.
- Macartney, Carlile Aylmer, *Hungary: A Short History*, Edinburgh, 1962.
- Magdalino, Paul, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, Cambridge University Press, 1993.

- Magdalino, Paul, "The Empire of the Komnenoi (1118-1204)", *The Cambridge History of the Byzantine Empire (c. 500-1492)*, haz. Jonathan Shepard, Cambridge University Press, 2008, s. 627-663.
- Mango, Cyril, *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- McCormick, Michael, "Porphyrogenetos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. III, New York, 1991, s. 1701.
- Morris, Rosemary, "Manuel I Komnenos (1118-1180)", *The Crusades*, haz. Alan V. Murray, C. II, Oxford, 2006, s. 796-797.
- Necipoğlu, Nevra, "Turks and Byzantines: Eleventh – Twelfth Centuries", *The Turco-Anatolian Symbiosis*, Part II-F, 2006, s. 2-13.
- Der Nersessian, Sirarpie, "The Kingdom of Cilicia Armenia", *A History of Crusades*, haz. Kenneth M. Setton, C. II, Philadelphia, 1962, s. 630-659.
- Norwich, John Julius, *Bizans (Gerileme ve Çöküş Dönemi: 1082-1453)*, C. III, çev. Selen Hırçın Riegel, İstanbul: Kocabalçı Yayınları, 2013.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- Özaydın, Abdülkerim, "Dânişmendliler", *DİA*, C. VIII, s. 469-474.
- Papageorgiou, Angeliki, "The Political Ideology of John II Komnenos", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. 37-52.
- Parker, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Parman, Ebru, *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Rodriguez Suarez, Alex, "The Life and Reign of John II Komnenos (1087-1143): a Chronology", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. XIX-XXI.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.
- Sevcenko, Nancy, "The Tomb of Manuel I Komnenos, Again", *On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Dünyasında Değişim (Birinci Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 25-28 Haziran 2007, İstanbul)*, haz. Ayla Ödekan, Engin Akyürek, Nevra Necipoğlu, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları, 2010, s. 609-616.
- Sevgen, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, C. I, Ankara, 1959.
- Sevim, Ali ve Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Stephenson, Paul, *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, Cambridge University Press, 2003.
- Stouraitis, Ioannis, "Narratives of John II Komnenos' Wars: Comparing Byzantine and Modern Approaches", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. 22-36.
- Sümer, Faruk, "Mesud I", *DİA*, C. XXIX, s. 339-342.
- Taeschner, Franz, "Anadolu", *The Encyclopaedia od Islam*, C. I, Leiden: Brill, 1986, s. 465-480.
- Texier, Charles, *Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)*, çev. Ali Suat, C. III, Ankara, 2002.
- Treadgold, Warren, *Byzantium and Its Army: 284-1081*, California: Stanford University Press, 1995.

- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Turan, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul, 1980.
- Urbansky, Andrew B., *Byzantium and the Danube Frontier*, New York, 1968.
- Ünlü, Mucize, "Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 7, (Güz-2009), s. 9-26.
- Vasiliev, Alexander A., *History of the Byzantine Empire: 324-1453*, C. II, Madison: The University of Wisconsin Press, 1952.
- Vasiliev, Alexander A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, C. I, çev. Arif Müfid Mansel, Ankara, 1943.
- Yınanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, haz. Refet Yınanç, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

